

İstanbul ve Anadolu Eczanelerinde Mesai Saatleri ve Nöbet Uygulamaları: Bir Tarihçe

Day and Night Shifts and Working Hours of Pharmacists in Istanbul and Anatolia: A Brief History

Eyüp Talha Kocacık¹

Öz

Bu makalede, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerinde Türkiye'deki eczanelerin mesai saatleri ve nöbet uygulamaları araştırılmıştır. Osmanlı döneminde hazırlanan eczacılık nizamnamelerinde uzun yıllar değişiklik yapılmaması neticesinde, mesai saatlerinin belirlenmesi ve nöbet gibi bazı uygulamalar eczacıların kişisel tercihlerle bırakılmıştı. Dolayısıyla mesai saatleriyle ilgili farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır. Erken Cumhuriyet dönemi içerisinde de benzer uygulamaların görülmüştür. Kamu kurumu niteliğindeki Türk Eczacıları Birliği'nin (TEB) kurulmasıyla, mesai kavramı netlik kazanmıştır. Makalede, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi uygulamaları, TEB'in kurulmasından sonra yapılan düzenlemeler, eczane nöbet sorunları, bölge odalarının nöbet tanzimi gibi konulara incelenmiştir. Araştırma, sadece İstanbul ile sınırlı kalmayıp, Anadolu şehirlerindeki uygulamaları da içermektedir.

Anahtar sözcükler: Eczane nöbeti, eczane mesai saatleri, eczacılık tarihi, eczacılık mesleği, Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye, Anadolu

ABSTRACT

This study aimed to examine the working hours and shifts in pharmacy practice in Turkey, during the late Ottoman and early Republican Period. The pharmacy regulations issued during the Ottoman Empire did not change for many years. As a result, implementations such as working hours and shifts in pharmacy practice were left to the pharmacists' decisions, leading to different practices. Although a similar practice prevailed in the early Republican Period, the establishment of the Turkish Pharmacists' Association (TEB), a public institution, led to the regularization of working hours and shifts in pharmacy practice. After examining the working hours and day and night shifts during the Ottoman Empire and the early Republican Period, this study focused on the regulations made after the establishment of TEB, the problems faced by the pharmacists, and the setting of shifts by the regional chambers of pharmacy. This study is not limited to practices in Istanbul, but it also includes those prevalent in Anatolian cities.

Keywords: Pharmacy shift, pharmacy working hours, drugstores, history of pharmacy, pharmacy practice, Ottoman Empire, Turkey, Anatolia

¹Eczacı, Kocacık Eczanesi, Adapazarı, Sakarya, Türkiye

ORCID: E.T.K. 0000-0002-6667-1339

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Eyüp Talha Kocacık,
Kocacık Eczanesi, Adapazarı, Sakarya, Türkiye
E-posta/E-mail: eyuptalha@kocacik.com

Başvuru/Submitted: 12.08.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

01.09.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:

29.10.2020

Kabul/Accepted: 06.11.2020

Atıf/Citation: Kocacık, Eyüp Talha. "İstanbul ve Anadolu Eczanelerinde Mesai Saatleri ve Nöbet Uygulamaları: Bir Tarihçe." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22, 1 (2021): 139-198. <https://doi.org/10.26650/oba.779665>

Amaç ve Yöntem

Eczacılık tarihi literatürü içerisinde konu özelinde daha önce yayınlanmış herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması nedeniyle, bu çalışmada öncelikle eczanelerin mesai saatleri ve özellikle kesintisiz sağlık hizmeti sunmalarını sağlayan nöbet usulünün tarihsel süreci incelenecektir. Ayrıca gerek eczacılık tarihine gerekse de Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ilişkin sosyolojik çıkarımlar amaçlanmıştır.

Eczanelerin mesai saatlerinin ve nöbet tutma usullerinin birbirinden ayrılamaz konu olmasından dolayı makalede bu iki konu birlikte çalışılmıştır. Birbirini tamamlayan bu iki konu içerisinde Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak, hem İstanbul'daki hem de Anadolu şehirlerindeki uygulamalar araştırılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise hemen tüm şehirlerdeki uygulamalar araştırılmıştır. Cumhuriyet dönemi özelinde makalede konu edilmeyen diğer şehirlerde de benzer uygulamalar olduğundan, bunlar ayrıca belirtilmemiştir.

Araştırma yöntemi olarak Osmanlı Arşiv belgeleri, dönemin eczacılık cemiyetlerinin mesleki gazeteleri, tıp gazeteleri, eczacı kalfa cemiyetlerinin mesleki dergileri, Türk Eczacıları Birliği ve bölge eczacı odaları bültenleri, eczacılık konulu nizamname, kanun ve yönetmelikler, ulusal ve yerel gazeteler tarandığı gibi, kişisel koleksiyonlardaki malzemelerden yararlanılmış, daha önce başka konu başlıkları altından yayınlanmış makaleler üzerinde de çalışılmıştır.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda süreklilik arz eden modern tıp eğitiminin 1839 yılında Mekteb-i Tıbbiye-yi Adliye-yi Şahane'de başlamasından önce ordunun modernizasyonu çerçevesinde tersane ve donanmanın sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi için 1805 yılında tersane içerisinde gece ve gündüz hizmet veren bir hastane açılması tasarlanmıştır. Hastanenin yanına 1806 yılında da Tersane Tıbbiyesi adıyla tanınan bir tıp eğitim kurumu açılmıştır. Bu eğitim kurumunda sadece donanmaya değil, tüm memlekete tabip ve cerrah yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Yetişmekte olan öğrencilerin Tersane'deki hastanede nöbet tutmaları ve masrafların Tersane hazinesinden ödenmesi planlanmıştır. Bu hastane, bugünkü Deniz Hastanesi'nin temelini oluşturmuştur.¹

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane 1839 yılında açıldıktan sonra 1841 yılında mektebin muayenehanesi hizmete girmiş ve mektep hocaları burada belirli günlerde sivil halka sağlık hizmeti vermeye başlamıştır. Yoksul hastalar burada muayene olduktan sonra mektebin içinde bulunan Eczahane-i Âmire'den (Merkez Eczane) ilaçlarını ücretsiz olarak alabilmektedir. Yıllar içerisinde Galatasaray'da bulunan bu polikliniğin hasta sayısının

1 Yeşim Işıl Ülman, *Galatasaray Tıbbiyesi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), 11-14.

artması ve İstanbul'un farklı mahallelerindeki hastaların ulaşma zorluğu sebebiyle acil servis vermek ve hasta bakımı yapılabilmek için İstanbul'da çeşitli mahallerde uygun şartlara sahip eczanelerin üst katları kiralanarak “nöbet mahalleri-nöbet eczahaneleri” oluşturulmuştur.²

Halk, istediği zaman ücretsiz olarak nöbet mahallerinde tedavi olabilmekteydi. Nöbet mahallinin alt katında bir eczane olması, hastaların ilaçlarını kolaylıkla alabilmesine imkân sağlamaktaydı. Yoksul hastaların müracaatlarında, ilaçlar aşağıda bulunan eczane den ücretsiz olarak karşılanmaktaydı. Eczacı ise yoksul halka vermiş olduğu ilaçların ücretlerini aylık olarak Saray'dan alabilmekteydi. İstanbul, Beyazıt'ta başlatılan bu uygulama kısa süre içerisinde farklı mahallelere de yayılmış ve halkın tedaviye erişimi bir nebze kolaylaştırılmıştır. 1845 yılında başlatılan bu uygulamaya zaman içerisinde oluşan bir takım sebeplerden dolayı 1895 yılında son verilmiştir.

Nöbet mahalline günün herhangi bir saatinde müracaat edilebildiğinden altındaki eczanenin de gündüz ve gece açık olması gerekmektedir. Bu gereksinim sebebiyle, İstanbul'da nöbet mahallerindeki eczaneler 1845-1895 yılları arasında 24 saat sürekli olarak çalışmış olmalıdır. Hal böyle iken nöbet mahallindeki eczanenin dışında kalan diğer eczanelerin de gündüz ve gece açık olduğu ihtimali üzerinde durulabilir. Eczanelerin mesai saatleri ve nöbet usulleriyle ilgili resmi bir düzenleme olmadığından, eczanelerde mesai saati kavramı oluşmamıştı. Bu sebeple bu dönemde, eczanelerin açılış ve kapanış saatlerinin sahiplerinin inisiyatifleriyle sınırlı kaldığı söylenebilir. “Nöbet mahalleri-nöbet eczahaneleri” uygulamasının kaldırılmasından sonra halkın acil servis hizmetini nasıl aldığı şu anki bilgilerimizin azlığı sebebiyle bilinmemektedir.³ Bununla birlikte 18 Ağustos 1898 tarihinde yayınlanan bir irade,⁴ İstanbul'daki eczanelere ulaşmada bazı şikâyetlerin olduğunu göstermektedir:

İstanbul'da bulunan eczahanelerin ekserisinde geceleri nöbetçi eczacı bulunmamasından dolayı müracaat edenlerin duçar olmakda buldukları mesmû'î âli bulunduğundan fi mâbad bilcümle eczahanelerde gece ve gündüz nöbetçi eczacı bulundurulması zımında şehremaeti celilesine ifa-yı tebligat olmasını şerefsûdur buyurulan irade-i seniye-i cenab-ı hilafetpenahi icab-ı âlisinden bulunmuş olmağla emr-ü ferman hazret veliyül' emrindir. Fi 30 Rebiyülevvel 316 fi 6 Ağustos 314 [18 Ağustos 1898]

İradenin ardından 21 Ağustos 1898 tarihinde Şehremanetine ikinci bir yazı yazılmış, İstanbul'daki bazı eczanelerin geceleri açık bulundurulması emri verilmiş ve bu

2 Nöbet mahalleri ve nöbet eczaneleri uygulamasının ayrıntıları için bkz. Nuran Yıldırım, “İstanbul'da Nöbet Mahalleri Nöbet Eczaneleri (1845-1895),” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 6, 2 (2005): 151-182.

3 Cumhuriyet döneminde “Asistanların Suret-i İntihab ve Tayinleriyle Vazifelerinden Ne Vechile Tefeyyüz ve Terakki Edeceklerine Dair Maarif-i Umûmiye Nezâret-i Celilesi'nce Musaddak Talimatname” isimli talimatnameyle Tıp Fakültesi asistanlarının tıbbiye kliniğinde geceleri nöbet tutarak müracaat edenleri muayene etmek ve gerekli tedaviyi uygulama zorunluğu açıkça getirilmiştir. Bkz. Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi: Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 363-364.

4 T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Hususi (İ. HUS) 66.110.001, Hicri 30 Ra. 316 [18 Ağustos 1898].

uygulamayı şehremanetinin denetlemesi istenmiştir.⁵ Bu iki belgeden de anlaşıldığı üzere 1898 yılına kadar İstanbul’da eczanelerin nöbet ve mesai saatleri belirlenmiş değildir. Bu İrade, halkın ilâca ulaşabilmesi için belirli yerlerdeki eczanelerin geceleri açık kalmasını sağlamaya çalışmıştır. Eczanelerin ne şekilde belirlendiği bilgi azlığı sebebiyle bilinmemekte ise de, İradeden hareketle şu yorumu yapmak mümkündür: Devlet yetkilileri geceleri belirli eczanelerin açık kalmasını istedikleri halde diğer eczanelerin kapanması yönünde bir emir vermemiştir. Bu sebeple, halkın ilâca erişimi esas alındığından, belediye yetkilileri belirlenen eczanelerin dışındaki eczanelerin kapanmasını zorunlu kılmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda hekimler 16. yüzyılda insanların çok sayıda toplandığı alışveriş ve sergi yerlerinde hasta bakmaya başlamış daha sonra 17. yüzyılda “Hekim dükkânı” adı verilen yerler açılmaya başlanmıştır. Açılan bu dükkânlarda bilinçli olmayan kişilerce tedavi yapılması halkın can ve malına zarar verdiği görülmüş ve imtihana girip ruhsat almadan bu dükkânlara çalıştıranlara ceza verileceği hükmü getirilmiştir. 19. yüzyılda Avrupa’da olduğu gibi Osmanlı’da da özel muayenehaneler açılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru muayenehanelerin şartların zorlaşması nedeniyle hekimler, eczanelerin bir odasında hasta muayenesi yapar duruma gelmiştir. Bir yandan Avrupa usulüne uygun özel muayenehaneler açılırken bir yandan da hekimler eczanelerde muayene yapmaya devam etmiştir.⁶ Eczanede hasta muayenesi usulü uzun yıllar devam etmiştir. Bu uygulamada meşhur eczanelerde meşhur doktorlar belirli saatlerde muayene yapmışlar ve bunlarla ilgili reklamlar, ilânlar verilmiştir. Birden fazla doktor farklı saatlerde aynı eczanede bulunabildiği gibi sadece bir doktorun düzenli olarak muayene yaptığı eczaneler de vardı. Eczaneler veya doktorlar ile ilgili reklamlarda eczanelerin geceleri de açık olduğu vurgulanmıştır. 1889 tarihli bir reklamda, Gedikpaşa’daki Eczahane-i Osmanî’nin gece gündüz açık olduğu ifade edilmiştir.⁷ Bakırköy’deki Eczahane-i Ahmet Hulusi’de⁸ gece ve gündüz her hastalık için bir doktor bulunduğu ve eczanenin açık olduğu ilân edilmiştir.⁹ Mesai saati kavramı olmayan eczanelerin rekabet edebilmek için meşhur doktorları eczanelerinde bulundurarak fark yaratmaya çalıştığını, yine aynı sebeple geceleri de hizmet verdiğini söylemek mümkündür. Bu uygulama cumhuriyete geçildikten sonra 1925 yılında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti’nin aldığı kararla yasaklanmıştır.¹⁰

5 BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO) 1180.88461 Hicri 3 Ra. 316 [21 Ağustos 1898].

6 Nuran Yıldırım, “İstanbul Eczanelerinde Hasta Muayenesi ve Tıbbi Tahlil Laboratuvarları,” *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları* 2-3 (1996-1997): 71-73.

7 Yıldırım, “İstanbul Eczanelerinde,” 79.

8 Ahmet Hulusi Bey’in mezuniyet tarihi bilinmemekle birlikte 1904 yılında Bakırköy’deki eczanenin açık olduğu tespit edilmiştir. Ahmet Hulusi Bey uzun bir süre bu eczanede çalıştıktan sonra Kurtuluş Savaşı’na katılmak üzere 1920 yılında Anadolu’ya gitmiş ve eczanesini 1884 mezunu Emin Tahir Bey’e bırakmıştır. Ahmet Hulusi Bey Kurtuluş Savaşı’nda şehit olmuştur. Bkz. Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı 1-2* (İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 2002), 8-9.

9 Yıldırım, “İstanbul Eczanelerinde,” 84.

10 Yıldırım, “İstanbul Eczanelerinde,” 88.

Eczaneler ile ilgili yapılan bu uygulamalar dışında genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kamu kurumlarında çalışan memurlar için mesai saati ve tatil kavramı anlayışı zamanla oluşmuştur. Tanzimat'a gelinceye kadar yeterli sayıda kamu kurumu ve memur olmayışı, memurların tatil yapmalarına ve belirli mesai saatleri içinde çalışmasına imkân vermemiştir. Memurlar sabah namazından sonra daireye gelmekte ve akşam namazından bir iki saat önce daireden ayrılmaktaydı. Tanzimat'tan sonra kurumların ve memurların sayısında artış olması bazı düzenlemeleri de beraberinden getirmiştir. Böylece güneşin doğuşundan birkaç saat sonra mesai başlar ve güneşin batışından birkaç saat önce de biterdi.¹¹ Cumhuriyet ile birlikte gerek kamu kurumlarının gerekse de esnaf dükkânlarının çalışma saatleri için resmi düzenlemeler yapılmış ve zamanla günümüz şartlarına gelinmiştir.¹²

Eczaneler ve Eczacılar Konusunda Osmanlı'da İlk Düzenlemeler

1852 yılında yürürlüğe giren *Nizamnâme-i Eczacıyan Der Memâlik-i Osmaniye*'de, 1861 yılında yürürlüğe giren *Beledi İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamnâme*'de eczanelerin açılış-kapanış saatleri ve nöbet usullerine ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Nöbet ile ilgili olarak bilinen ilk yasal düzenleme 1916 yılında yürürlüğe giren *Alelulum Eczahaneler Talimatnamesi*'nde¹³ görülmektedir. Talimatnamede bulunan "Gece Nöbeti" maddesinin içeriği şu şekildedir:

Her semtte mevcut olan eczahanelerin münasip münavebe suretiyle [nöbetleşe] geceleri mualece imal etmeleri [ilâç yapmaları] mecburidir. Bu mecburiyet daimi surette eczahanelerin de geceleri reçete imal eden eczacıların nöbetleri haricinden eczahanelerinde bulunmalarına ve mualece imal ve i'ta eylemelerine [ilâç hazırlayıp vermelerine] mani değildir. Mualece imalinden maksat gece sabaha kadar eczahanenin açık bulundurulması demek olmayıp müracaat vukuundan açıp getirilen reçeteyi imal ve i'ta ettikten sonra yine eczahaneyi kapayabilmektir. İşbu münavebe [nöbet] taşrada sıhhiye müdirleri, hükümet veya belediye tabipleri tarafından tayin edilir. Ve mahalli polis dairesine de bildirilir. Bir veya iki eczahane bulunan küçük kasabalarda eczacı veya kalfasının hanesi eczahaneye karip [yakın] bulunursa müracaat vukuunda eczahaneye gelmek şartıyla geceleri eczahanede kalmamasında beis yoktur.

Bu talimatnameden anlaşıldığı üzere belirli bir döngü sağlanarak eczanelerin nöbet tutmasını zorunlu kılındığı gibi, nöbet sırası gelmediği halde eczanenin açık tutularak reçete

-
- 11 Osmanlı İmparatorluğu döneminden memurların mesai, izin ve tatilleri üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yüksel, "Osmanlı Devlet Dairelerinde Mesai Kavramı ve Uygulaması (18-20. Yüzyıllar)," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 16, 1 (2004): 19-49.
 - 12 Cumhuriyet dönemi tatil kavramı üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Önder Deniz, "Cumhuriyet Döneminde Tatil Kavramı ve 1935 Tarihli Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Kanunu," *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* 10, 23 (Güz 2011): 57-72.
 - 13 Alelulum Eczahaneler Talimatnamesi'nin tam metni için bkz. Naşit Baylav, *Eczacılık Tarihi* (İstanbul: Yörük Matbaası, 1968), 307-324.

karşılanmasına herhangi bir yasal engel bulunmamaktadır. Devlet yetkilileri bu maddeyle her semtte en az bir eczanenin açık olmasını sağlamakla birlikte diğer eczanelerin kapanması zorunluluğunu getirmemişlerdir.

Beylerbeyi'nde bulunan Said Hatemi Eczahanesi'nin¹⁴ 1920 yılında dağıttığı el ilânındaki şu ifadeler eczanelerin açılış saatlerinin eczaneye özgü olduğunu vurgular niteliktedir.

Ahali ve Müşterîn-i Kirâma

Görmüş olduğum rağbet ve teşvik üzerine eczahane-i âcizîde bir muayene ile tahlilhane küşad eyledim. Muayenehanede her gün sabah alafranga saat¹⁵ yedi buçuktan sekiz buçuğa ve akşamları dört buçuktan beşe kadar İsviçre ve Osmanlı mekteplerinden mezun bakteriyolog emrâz-ı dâhiliye ve efrençiyeye mütehasısı Doktor Mahmut Sabit [Akalin]¹⁶, keza saat sekizden dokuza ve on birden on ikiye kadar emrâz-ı dâhiliye ve asabiye mütehasısı Dr. Aleksi, salı ve cuma günleri öğleden sonra emrâz-ı asabiye ve dâhiliye mütehasısı Dr. Feraci, cuma ve pazar günleri, saat üçten sonra kadın hastalıkları mütehasısı doktor ve ebe Anagostaki ve her gün sekiz buçuktan öğleye kadar belediye doktoru Hüseyin Mazlum Beyler hastegâni [hastaları] kabul ve tedavi ederler...

Said Hatemi Bey'in verdiği ilânda eczanenin sabah saat 07.30'da açık olduğu görülmekle birlikte gece saat 24.00'a kadar da muayene yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu dönem içerisinde eczanenin geceleri açık tutulmasının eczaneler arasında fark yaratma veya rekabet etmek açısından önemli olduğu yorumu yapılabilir. İlân, reklam veya reçete üzerinde bulunan gece açıktır ibaresine son bir örnek de İstanbul'un dışından Antalya'dan verilebilir. Antalya'da Eczacı Sabri [Aksoy] Bey'e¹⁷ ait Türk Eczahanesi'nin 1924 tarihli idrar tahlil raporunda (**Şekil 1**) “*geceleri açıktır*” ifadesi göze çarpmaktadır.

14 Mehmet Said Hatemi [Beyer] Bey 1912 yılında diplomasını almış ve Beylerbeyi'ndeki eczaneyi Osman Hüseyin Bey'den devir almıştır. 1944 yılında Akşehir'e eczane açmıştır. 1954 yılında İstanbul'da Sühulet Eczanesi'ni açmış ardından Cihangir Eczanesi'ni çalıştırmıştır. 1967 yılında vefat etmiştir. Bkz. Mert Sandalci, *Belgeler Türk Eczacılığı V* (İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 2006), 53.

15 Osmanlı Devleti 1913 yılında alafranga [zevali, beynelmilel, vasatî] saati kabul etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Feza Günergun, “Osmanlı Türkiye'sinde ‘Alaturka Saat’ten ‘Alafranga Saat’e Geçiş,” *X. Ulusal Astronomi Kongresi (2-6 Eylül 1996) Bildirileri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü ve Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, 1996): 434-441.

16 Mahmut Sabit Akalin, 1888 yılında İstanbul'da doğmuş ve 1907 yılında Tıbbiye'ye girmiştir. Bir süre burada eğitim aldıktan sonra 1912 yılında Cenevre Tıp Fakültesi'ne kaydını aldırmıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine ülkeye dönmüş ve 1916'da Tıp Fakültesi'ndeki imtihanı vererek diploma almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekrem Kadri Unat, “Dr. Mahmut Sabit Akalin 1888-1960,” İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 22, 1-2; 1960: 310-314.

17 Sabri Aksoy 1919 yılında Eczacı Mektebi'nden mezun olmuştur. Bkz. Remzi Kocaer, *Türkiye Eczacılar Almancağı 1949* (İstanbul: Hüsnü Tabiat Basımevi, 1949), 311. Sabri Bey, Antalya'da Tahtapazarı semtinden açtığı Türk Eczahanesi'ni 1960 yılına kadar işletmiş daha sonra İstanbul'a gelerek Çapa'da “Sabri Aksoy Eczanesi”ni açmıştır. Bir yıl İstanbul'da durduktan sonra yeniden Antalya'ya dönmüş ve vefat ettiği 1973 yılına kadar eczacılık yapmıştır. Bkz. Sandalci, *Belgeler Türk Eczacılığı V*, 13.

Şekil 1. Türk Eczahanesi'ne ait idrar tahlil raporu, Antalya
(Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı III* (İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 1999), 10).

Eczanelerin farklı saatlerde açılıp kapandığı, bazılarının geceleri kendi isteğiyle açık kaldığı bir dönemden sonraki ilk düzenleme 1916 yılında yayınlanan *Alelumum Eczahaneler Talimatnamesi*'yle yapılmış ve fakat bu talimatnameyle en az bir eczanenin açık tutulması gibi bir prensip belirlenmiştir. İzleyen düzenleme ise 18 Temmuz 1922 tarihinde yayınlanan *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname* ile getirilmiştir.¹⁸ Bu kararnamede bulunan 17., 18. ve 19. maddeler¹⁹ nöbet usulüyle ilgilidir.

Madde 17: Müteaddid [çok sayıda] eczahane bulunan mahallerde Sıhhiye Müdüriyeti de bulunmadığı halde hükümet tababeti ve o da yoksa belediye tababeti tarafından tertib olunacak cetvele teba'an [uyularak] eyyam-ı resmiye ve diniyede [resmî ve dini günlerde] ve gece esnasında eczahanelerin münavebe ile [nöbeteleşe] açık bulundurulması mecburidir. Bu suretle nöbetçi olan eczahaneler geceleri sarı camlı birer fener ikâd edeceklerdir [yakacaklardır]. Arzu edenler münavebe haricinde geceleri eczahanelerini açık bulundurabilirler.

18 Bu kararname ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nuran Yıldırım, "Osmanlı Devleti'nin Son Eczacılık Yönetmeliği: Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname 1922," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 4, 2 (2003): 83-108.

19 Yıldırım, "Osmanlı Devleti'nin," 103.

Madde 18: Eczahaneler için gece hizmeti akşam zevali [alafranga] saat ondan sabah altıya kadar devam eder. Geceleri imal olunacak reçetelerin tarife fiyatına yüzde yirmi zam olunabilir.

Madde 19: Eczacı mazeret-i meşru'asını [meşru mazeretini] Dersaadet'de Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'ne taşrada sıhhiye müdiriyetine de bulunmadığı halde hükümet tababetine ve o da yoksa belediye tababetine bildirerek tahriren müsaade almaksızın dükkânını kapayamaz.

Madde 17'ye göre resmi makamlarca resmi ve dini bayramlar ile gece nöbetleri için hazırlanan nöbet cetvellerine uyularak nöbet tutulur ve eczanenin nöbetçi olduğunun anlaşılmasını sağlamak için kapısının önünde sarı renkli bir fener yakılması kabul edilmiştir. Yine aynı maddeye göre nöbetçi olmayan eczanelerin kapalı tutulması gibi bir zorunluluk olmadığı gibi 1916 tarihli *Alelumum Eczahaneler Talimatnamesi*'nde de böyle bir zorunluluk getirilmemiştir.

Madde 18'de de nöbet hizmetinin 22.00-06.00 saatleri arasında olduğu ve ilâç fiyatlarına zam yapılabileceği belirtilmiştir. Bu maddeden eczanelerin normal açılış saatinin 06.00 kapanış saatinin 22.00 olduğu anlaşılmaktadır. Bu kararnameden önce, eczanelerin çalışma saatinin günlük 16 saat olduğu *Aydınlık* dergisinde çıkan yazıda vurgulanmaktadır.²⁰ Yine aynı yazıda bazı kalfaların 15 günde bir izin yapabildikleri ve Beyoğlu bölgesinde bulunan eczacı kalfalarının çabalarıyla o bölgedeki kalfaların hafta tatili yapabildikleri kaydedilmiştir.

Madde 19'a göre eczanelerin nöbetçi olduğu gün veya geceler ile nöbetçi olmadığı diğer günlerde habersiz ve geçerli bir mazeret sunmadan kapatılamayacaklardır.

Bu kararnamede eczaneler ve eczacılar ile ilgili birçok düzenleme yapılmakla birlikte aynı tarihlerde Anadolu'da devam etmekte olan Milli Mücadele'nin temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti birçok alanda düzenleme yapmaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti tarafından 18 Temmuz 1922 tarihinde yürürlüğe giren *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname*'ye karşılık olarak TBMM Hükümeti, 27 Temmuz 1922 tarihinde 1861 tarihli *Beledî İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamname*'ye bir madde ilavesi yapmıştır.²¹ İlave edilen madde eczanelerin nöbet usullerine ilişkindir.

İki ve ikiden ziyade eczahane bulunan kasabalarda mahallin en büyük sıhhiye memuru tarafından takdir [önerilecek] ve eczacılarca kabul edilecek münavebe [nöbetleşe] suretile bir eczahane geceleri açık bulundurulacaktır. Bu mecburiyeti ifa etmeyen eczacılar İspençiyar Nizamnamesine²² tevkiyan [İspençiyar Nizamnamesine göre] ilk defasında on liradan yüz liraya kadar ceza-yı nakdi ve tekrarı halinde muvakkaten [geçici] veya müebbeden [süresiz] eczahanesinin seddi [kapatılması] ile tecziye edilir [cezalandırılır]. 27 Temmuz 1338 [27 Temmuz 1922]

20 "Eczacılar," *Aydınlık* sayı 10, 1 Teşrin-i sâni 1922 [1 Kasım 1922]: 268.

21 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı 30.18.1.1/5.21.16 27 Temmuz 1922.

22 Burada atıfta bulunulan nizamname, 1861 tarihinde yürürlüğe giren *Beledî İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamname*'dir.

M. İ. [Mustafa İsmet İnönü]
 (Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Heyeti Reisi)
 (Hariciye Vekili) (Dâhiliye Vekâleti Vekili) (Adliye Vekâleti Vekili) (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Şer'îye Vekili) (Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti Vekili) (Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti Vekili) (İktisad Vekili) (Nafia Vekâleti Vekili) (İktisad Vekili) (Nafia Vekâleti Vekili) (Maarif Vekili) (Maliye Vekili)

Bu madde ile nöbete uymayan eczacılara para, geçici eczane kapatma ve ruhsat iptali gibi cezalar getirilmiştir. Maddede bulunan “kasaba” ifadesinin ise özellikle seçilmiş olduğu gerçeği üzerinden durulursa büyük şehirlerde nöbetçi eczane sorunu olmadığı veya eczane sayısının çok olmasının nöbet problemini ortadan kaldırdığı düşünülebilir.

TBMM, 18 Temmuz 1922 kararnamesinden dokuz gün sonra 1861 tarihli nizamnameye madde ilavesi yaparak, bu kararnameyi tamamen hükümsüz kılmıştır. Böylece eczacılık alanında 1922 kararnamesinin hiçbir zaman uygulanmadığı yorumu yapılabildiği gibi Ankara'nın İstanbul'a siyasi bir cevap verildiği yorumu da yapılabilir. Zira 1 Kasım 1922 tarihinde TBMM saltanatı kaldırarak Osmanlı Devleti'ne fiili olarak son verecektir. Eczacılık alanında, Cumhuriyet döneminde de 1927 yılında *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kanun*'u yayınlanıncaya kadar 1861 tarihli nizamname geçerli olmuştur.

Erken Cumhuriyet Döneminde Gece Nöbeti ve Mesai Düzenlemeleri

24 Ocak 1927 tarihinde kabul edilen *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kanun*'un 50. maddesi²³ nöbet mecburiyeti ile ilgilidir.

Madde 50: Eczanelerin gece nöbeti vazifeleri, mahallî sıhhi makamlarının tensibiyle halkın ihtiyacını temin edecek surette tanzim olunur. Bu hususta verilecek emirlere eczacıların tabi olması mecburidir.

Bu kanunun uygulanması için 11 Mayıs 1927 tarihinde yayınlanan talimatnamenin 10. maddesi²⁴ nöbet usulüne ilişkindir.

Madde 10: Müteaddit [birden fazla] eczanesi olan ve nöbet usulü tatbik edilen yerlerde eczaneler kapalı olduğu zaman haricinde ve açık iken dâhilinde her günkü nöbetçi eczaneyi değişebilen levhalarla okunaklı surette gösteren bir levha bulundurulacak, bundan başka gece müracaat edenler için de kapıda bir elektrik çingrağı bulunacaktır.

Yine aynı talimatnamenin elli dördüncü maddesinde nöbet usulüne değinilmiştir.

23 *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında 24 Kanun-u Sâni 927 tarihli ve 924 Numaralı Kanun* (Ankara: Yeni Matbaa, 1927), 14.

24 *Sıhhi-İctimai ve İskâna Ait Kanun, Nizamname, Talimatname ve Kararnameler* (Ankara: Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti, 1942), 63.

Madde 54: İki veya daha fazla eczanesi olan yerlerde eczanelerin bir kısmı mahalli daire-i sıhhiyesinin tensibiyle [onayıyla] ve münavebe [nöbetleşe] ile Cuma ve bayram günleri kapayabilirler. Bundan başka geceleri de yine memurini sıhhiyenin tertip edeceği gece nöbetleri tutulur. Nöbetçi eczanelerin halk tarafından kolayca bilinmesi için tertip edilen cetveller polis merkezlerine ve sair bu gibi alakadar makamlara tevdi olunur [gönderilir].

Nöbetçi eczanelerden kepenkleri açık bulundurmayanlar kapılarına kırmızı bir hilal resmedilmiş bir fener talik ederler [asarlar]. Kepenkleri açık bulunduranlar bu mecburiyetten verastedir [zorunlu değildir]. Gece nöbeti esnasında eczanenin behemehâl [sürekli] açık olması lazım olmayıp daima içeride muavin veya bir kalfa veya bunların mevcut olmadığı takdirde sahip veya mesul müdürünün bulunması ve müracaat vukuunda eczanenin açılarak getirilen bir reçetenin kabulü temini maksada kâfidir.

1927 yılında yürürlüğe giren talimnamenin elli dördüncü maddesinde gecelerin dışında da resmi hafta tatili olan Cuma ve bayram günlerinde eczanelerin kapanarak, nöbet tutulmasına olanak sağlamıştır. Maddede eczanelerin Cuma ve bayram günleri kapatılmasının zorunlu olmadığı ve tercihe bırakıldığı anlaşılmaktadır.

1927 yılında yayınlanan bu kanun ve talimatnamede nöbet tutma zorunluluğuyla birlikte eczanelerin nöbetçi olmadığı günlerde nöbetçi eczaneleri gösteren levhaların asılması zorunluluğu da getirilmiştir. Bu mecburiyetler eczaneler için yeni bir durum olduğundan zaman zaman sorunlar çıkmış ve şikâyet konusu olmuştur. 1927 yılında dönemin eczacı cemiyetinin dergisi olan *Türk Eczacı Âlemi*'nde nöbet saatlerine uyulması ve nöbet levhalarının asılmasıyla ilgili uyarılar yapılmıştır.²⁵

2 Ocak 1924 tarihinde *Hafta Tatili Kanunu* kabul edilmiş²⁶ ve on bin veya daha fazla nüfusa sahip şehirlerdeki fabrika, dükkân, mağaza, ticarethane gibi birçok iş yerinin haftada bir gün yirmi dört saatten az olmayacak şekilde tatil yapması zorunlu hale getirilmiştir. Yine aynı kanunla hafta tatili günü olarak da Cuma günü belirlenmiştir. Kanuna uyma mecburiyeti olmayan meslek kolları (Madde 4/a) da belirlenmiş ve eczaneler bu kapsama alınmıştır. Eczaneler, halkın ilâca kolayca ulaşabilmesi adına kanunda müstesna tutulmuştur. Bu kanunla birlikte resmi tatil olarak ilân edilen gün olan Cuma günü işyerinin açmak için belediyeye “Cuma Ruhsatıyesi” adı altından bir harç ödeme mecburiyeti getirilmiştir. Cuma ruhsatıyesi ödememek adına eczacılar eczanelerini kapamak istemişler de belediye buna izin vermemiştir.²⁷ Kapatma izni alınamayınca *Türk Farmakoloğ Birliği*, vilayete müracaat ederek Cuma günleri nöbet tutulmasını talep etmiş fakat vilayet, bu kararı belediyenin vermesi gerektiğini söyleyerek, talebi reddetmiştir.²⁸ Dönemin eczacı cemiyeti bu ruhsatıyeden

25 “Gece Nöbetleri İyi Bir Şekilde Tatbik Ediliyor Mu?,” *Türk Eczacı Âlemi* 1, 10 (1927): 174.

26 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 40, 21 Kanûn-u Sani 1340 [21 Ocak 1924].

27 “Cuma Ruhsatıyesi,” *Cumhuriyet*, 5 Mart 1931, 2.

28 “Eczacılar Cuma Günü Münavebe ile Eczanelerini Açmak İstiyorlar,” *Cumhuriyet*, 15 Mart 1931, 2.

eczanelerin muaf tutulması için girişimlerde bulunmuş ve bu, ancak 11 Ekim 1931 tarihinde Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâleti'nin tamimi ile mümkün olmuştur.²⁹

Hafta tatili günü, 27 Mayıs 1935 tarihinde, Cuma'dan Pazar'a alınmıştır.³⁰ Ülkede 1924 yılından beri resmi olarak uygulanan hafta tatili zamanla oturmuş ve beraberinde işyerlerinin mesai saatlerinin de düzenlenmesine ön ayak olmuştur. 5 Ağustos 1934 tarihinde İstanbul Belediyesi, Belediye Kanununun³¹ 15. maddesinin 3. fırcasından hareketle şehirdeki bazı işyerlerinin (eczane, lokanta, sinema, hamam, otel vb. hariç) akşam saat 21'de bunların dışında kalan işyerinin de akşam saat 19'da kapanması yönünde bir karar almıştır.³² Bu kararın üzerine İstanbul'da faaliyet gösteren *Pratik Farmakoloğlar Birliği*³³, Sıhhiye Vekâleti'ne başvurarak nöbetçi eczanelerin dışında kalan eczanelerin akşam saat 21'de kapanmasını talep etmişlerdir.³⁴ Bu haberde göze çarpan başka detay ise eczanelerin en az 14 ve ekseri 18 saat çalıştıkları ifadesidir. Eczanelerin resmi bir mesai saati olmamakla birlikte sabah 06.00 sularından açılıp isteğe göre akşam 20.00 veya 24.00'da kapandığı anlaşılmaktadır. Eczanelerin kendilerine göre mesai saatlerini belirlemeleri konusunda verilebilecek bir örnek ise Eczacı Hüsnü [Arsan] Bey'dir.³⁵ Hüsnü Bey, Galata'daki eczanesini 1932 yılından beri sabah 07.30'da açıp akşam 20.30'da kapatmaktadır.³⁶

Bu başvurudan sonra Sıhhiye Vekâleti'nin oluru ile İstanbul Belediyesi Encümeni eczanelerin akşam saat 21.00'da kapanmasına ve her bölgede nöbetçi eczanelerin bırakılmasına karar vermiştir.³⁷ Bu kararın üzerine resmi hafta tatili olan Cuma gününde de nöbetçi eczane uygulanmasının yapılması için çalışmalar başlatılmıştır.³⁸ Eczaneleri akşam 21.00'da kapatma uygulamasının ilk örneklerinden biri 35 eczanenin bulunduğu Beyoğlu'nda yapılmıştır. Beyoğlu altı bölgeye ayrılarak akşam 21.00'dan sabah 06.00'a kadar nöbetçi

29 "Eczanelerin Cuma Ruhsatı Resminden İstisnaları Hakkında," *Farmakoloğ* 3, 1-2 (1933): 617.

30 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 3017, 1 Haziran 1935.

31 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 8823, 14 Nisan 1930.

32 "İstanbul Belediyesi İlanları," *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1934, 7.

33 Eczacı kalfaları tarafından 5 Mayıs 1933 tarihinde kurulmuş bir cemiyettir. Eczacılar, Cumhuriyet döneminin dil devrimi hareketinde etkilenecek kendi unvanlarını "farmakoloğ" olarak değiştirmişlerdir. Eczacılar 8 Mayıs 1929 tarihinde "*Türk Farmakoloğ Birliği*"ni kurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Eyüp Talha Kocacık, *Farmakoloğ Dergisinin Özetli Bibliyografyası ve İncelemesi* (İstanbul: Eczacılık Tarihi Araştırma Derneği, 2016), 7-10. Eczacı kalfaları da buradan hareketle kendilerine "pratik farmakoloğ" ismini vermiş ve bu ad altında bir cemiyet kurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Eyüp Talha Kocacık, Emre Dölen, "Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye'sinde Eczacı Kalfalarının Örgütlenme Girişimleri (1912-1949)," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 20, 2 (2019): 85-86.

34 "Bir Müracaat: Eczanelerin de Saat 9'da Kapanması İsteniyor," *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1934, 5.

35 Hüsnü Arsan 1922 yılında Eczacı Mektebi'nden mezun olmuş ve Küçükpazar Eczanesi'ni açmıştır. Daha sonra Galata'da Kastoriades'in eczanesi devir alarak eczanesini Galata'ya taşımıştır. Bkz. Sandalci, *Belgelerle Türk Eczacılığı* V, 29.

36 Hüsnü Arsan, "Eczanenin Özel Talimatnamesi," *Farmakoloğ* 17, 4-6 (1947): 100.

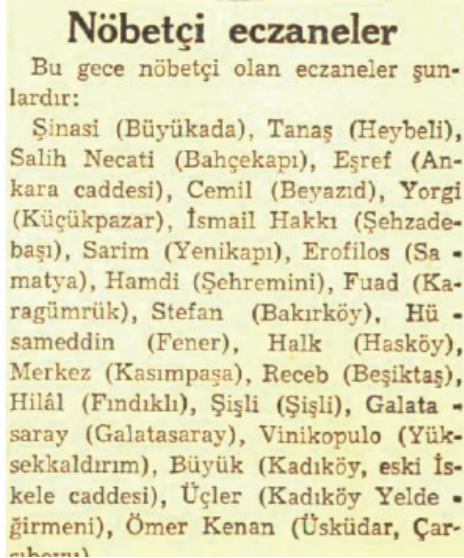
37 "Eczaneler de Erken Kapanacak," *Cumhuriyet*, 23 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 2.; "Eczaneler de 9'da Kapanıyor," *Cumhuriyet*, 12 Teşrin-i sânî [Kasım] 1934, 2.

38 "Eczaneler," *Cumhuriyet*, 23 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 2.

eczaneler bırakılmıştır.³⁹ Bu uygulamadan sonra Beyoğlu'nda bulunan eczaneler Cuma günlerinde de nöbet uygulama kararı almış ve Haziran 1935'ten itibaren Cuma günü dört eczaneyi nöbetçi bırakarak diğer eczaneleri kapatmış ve eczanelerin kapanış saati 22.00 olarak değiştirilmiştir.⁴⁰

Eczanelerin kapanış saatlerinin 21.00 olarak belirlenmesinden sonra ecza depolarının da diğer esnaf dükkânları gibi akşam 19.00'da kapanması gerektiği yönünde görüşler olmuştur. Bu görüşün ortaya çıkmasındaki asıl sebep ise ecza depolarının gayri resmi olarak halka ilâç ve itriyat gibi ürünleri perakende satması olmuştur. 1935 yılında Kadıköy'deki eczacıların ve eczacı cemiyetinin şikâyetleri neticesinde ecza depolarının da esnaf dükkânları gibi akşam saat 19.00'da kapanması sağlanmıştır.⁴¹

İstanbul'da geceleri nöbetçi eczane uygulaması başladıktan sonra gazetelerde gece nöbetçi olan eczanelerin listesi yayınlamaya başlamıştır.⁴² 1935 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan nöbet listesi **Şekil 2**'de görülmektedir. Bu uygulama halen Anadolu şehirlerindeki yerel gazetelerde devam etmektedir. 2018 yılında *Yeni Sakarya* gazetesinde yayınlanan nöbet listesi **Şekil 3**'de görülmektedir.

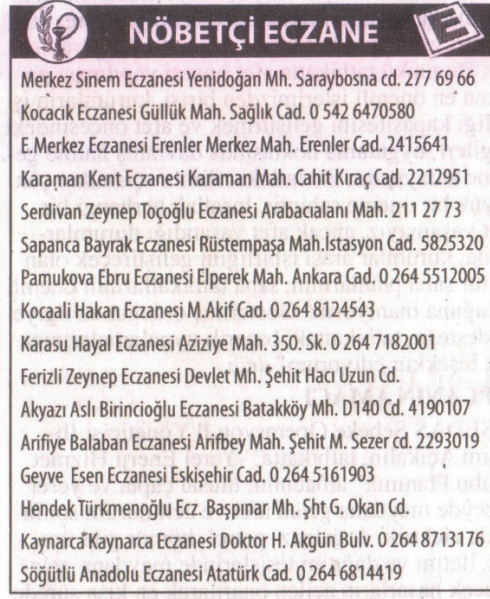
Şekil 2. 1935 tarihli *Cumhuriyet* gazetesindeki nöbetçi eczane isimleri (*Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1935, 4).

39 "Beyoğlu'nda Nöbetçi Eczaneler," *Cumhuriyet*, 15 Birinci kanun [Aralık] 1934, 2.

40 "Beyoğlu Eczaneleri Aralarında Anlaştılar," *Akşam*, 28 Kanûn-ı sâni [Ocak] 1934, 5.

41 "Meslek Haberleri-1936 Yılı Genel Kongresi," *Farmakolog* 6, 1-3 (1936): 14.

42 "Nöbetçi Eczaneler," *Kurun*, 11 Birinci kanûn [Aralık] 1935, 7.; "Bu Akşam Nöbetçi Eczaneler," *Akşam*, 29 Eylül 1937, 8.

Şekil 3. 2018 tarihli *Yeni Sakarya* gazetesindeki nöbetçi eczane isimleri
 (*Yeni Sakarya*, 20 Kasım 2018, 4.)

Belediyenin diğer esnaf dükkânlarıyla birlikte eczaneler için de yapmış olduğu bu düzenlemeden sonra dönemin eczacılık dergisi olan *Farmakoloğ*'da bu konuyla ilgili bir yazı yayınlanmıştır.⁴³ Yazıda eczanelerin mesai saatlerinin (06.00-21.00) belediye tarafından değil meslek erbabı kişilerce düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Mesai saatleri olarak belirlenen saatlerin eczanelere çok ciddi iş yükü getirdiği, mali olarak sıkıntı yaşanabileceğinin üzerinden durulan yazıda, esnaf dükkânlarının akşam 19.00'da kapandıktan sonra ilâç yaptırmak isteyenlerin eczanelere müracaatlarının 19.00 ila 21.00 arasındaki kısa sürede yapmak zorunda kalmasının hataya sebep olacağı belirtilmiştir. Yine aynı yazıda eczacı kalfalarının Cuma tatili için yaptığı müracaata ilişkin cevap verilmiştir:

Her hangi bir meselesinin ve hadisenin bihakkın muhakemesi icap ederse yalnız bir tarafın arzuları değil öbür tarafın da düşüncülerini mülahazalarını almak [görüşmek] en esası bir mantıktır. Bilumum vergiler, bir sürü masraflar ve gayrı melhuz masarifatın [beklenmedik masraflar] mevcudiyetine mukabil işlerin günden güne azlığı mubayaatın [satın almanın] hemen hemen peşin olarak yapılması hepimizi haklı olarak düşündürülecek belli bir meseledir. Yedi günlük mesaisinin muhassalası [neticesi] bütün bu ihtiyaçların karşılığı olamazken nerede kaldı ki altı günlük gayrı muntazam mesainin vereceği randıman bütün bu alışverişlere ne bir cevap ne de bir hasılat zeminidir.

43 Farmakoloğ, "Hafta Tatili," *Farmakoloğ* 5, 1 (1935): 19-21.

Binaenaleyh hedefin cephesi tamamen mali nokta üzerinde temerküz ettiğinden [toplandığından] bu düşünce ve bu görüş çok yanlıştır. Müessesatın mali bütçelerine hafta tatili oldukça bir rahne açacaktır. Bu hareket ve teklif alakadarlar nezdinde revaç bulunmayacak olan bir düşüncedir.

Eczacıların, Cuma tatiline itirazları sadece eczanelerin mali kayıpları üzerinden düşünülmüştür. Hafta tatili günü olan Cuma gününün 27 Mayıs 1935'te Pazar gününe alınmasıyla birlikte farklı şehirlerde bazı farklı uygulamalar yapılmaya başlamıştır. Eczacı kalfaları akşam kapanma saatiyle ilgili olarak yaptıkları gibi yine Vekâlete müracaat etmişlerdir. Müracaatta eczacı kalfalarının haftada bir gün tatil yapmaları veyahut Pazar günlerinde sadece nöbetçi eczanelerin açık kalması istenilmiştir.⁴⁴ İstanbul'da bulunan eczaneler arasında Pazar günü nöbet usulüne geçilmesi adına *Türkiye Emgen Kurumu*⁴⁵ bir anket düzenlemiş, ankette 47 oy eczanelerin açık kalmasına, 58 oy eczanelerin kapanarak nöbete geçilmesine, 2 oy da çekimser olarak kullanılmakla birlikte 28 eczacı da oy vermediği için Pazar nöbeti netleşmemiştir.⁴⁶ Anketle Pazar nöbeti halledilememiş ve *Türkiye Emgen Kurumu*, konuyu Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekâleti ile görüşmüştür. Görüşmenin üzerine Pazar günleri eczanelerin kapatılmasının sakıncalı olduğu ancak eczacı kalfalarının hafta tatilinden faydalanmalarının kanuni bir zorunluluk ve Vekâletin emri olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple her eczacının çalıştığı kalfasına haftada bir gün izin vermesi gerektiği bildirilmiştir. 1936 senesi başına kadar bu uygulamanın başlatılması önemle bildirilmiştir.⁴⁷

Pazar Nöbetleri: İstanbul'da İlk Pazar Nöbeti (1939)

Türkiye Emgen Kurumu 1935 yılında Pazar günlerine nöbeti getirmek için bazı girişimlerde bulunmuş ise de, bunlar başarısız olmuştur. 1938 yılında Cemiyet, İstanbul eczaneleri arasında yeniden bir anket düzenlemiş ve pazar günü nöbet usulü kabul edilmiştir.⁴⁸ Cemiyetin Pazar tatiline bakışı ise 1935 yılındakinden farklı olarak, değişmiş ve tatilin olması gerektiği ifade edilmiştir:

Ve bütün bunlardan sonra bayramsız seyransız ve pazarsız adeta esir bir hayata kendimizi esir etmeden kurtulmamız, en büyük kârımız olacaktır.

1938 yılı başında Adanalı eczacılar Pazar nöbeti uygulamasını ve mesai saatlerinin 08.00-20.00 olmasını kararlaştırmıştır.⁴⁹ Adana'daki bu gelişmeden sonra Kayseri ve Ankara'da

44 "Eczacı Kalfalarının Hafta Tatili," *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1935, 2.

45 *Türk Farmakoloğ Birliği*, 1935 yılından ülkede başlayan öz Türkçe hareketlerin bir yansıması olarak adını *Türkiye Emgen Kurumu* olarak değiştirmiştir. Kurum'un adı 1937'de *Türkiye Eczacıları Birliği*'ne, 1939 da ise *Türkiye Eczacıları Cemiyeti*'ne değiştirilmiştir. Bkz. Kocacık, *Farmakoloğ*, 9-10.

46 "Meslek Haberleri," *Farmakoloğ* 5, 5-7 (1935): 1053.

47 Kocacık, *Farmakoloğ*, 56.; "Ertik Haberleri," *Farmakoloğ* 5, 8-10 (1935): 1101.

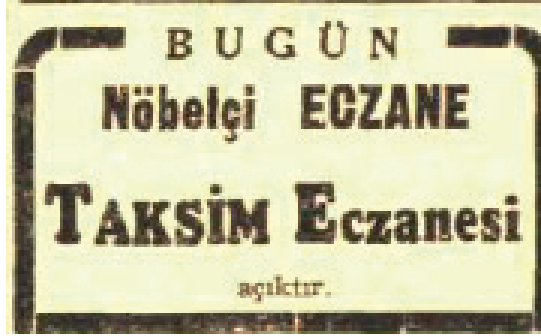
48 *Farmakoloğ*, "Pazar Tatili," *Farmakoloğ* 8, 7-9 (1938): 90.

49 Kocacık, *Farmakoloğ*, 70.

bulunan eczacılar da mesai saatleri ve Pazar tatili üzerine eğilmiştir. Ankara'daki eczacılar nöbetçi olmayanların akşam 20.00'de kapatmaları için çalışma yapmaya başlamışlardır.⁵⁰

İstanbul'daki anketin hafta tatili lehine çıkmasından sonra *Türkiye Eczacıları Cemiyeti*, konuyu Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâleti'yle görüşmüş ve Pazar nöbeti, Vekâletçe uygun görülmüştür.⁵¹ Bu kararların neticesinde İstanbul'da ilk Pazar nöbeti 19 Mart 1939 tarihinde tutulmuştur.⁵²

Eczaneler bu dönemde nöbetçi oldukları günlerde gazetelere ilânlar vermişlerdir. 1948 yılında Taksim Eczanesi'nin⁵³ tuttuğu Pazar nöbetine ilişkin verdiği ilân **Şekil 4'**de; 1955 yılında Pamuk Eczanesi'nin⁵⁴ tuttuğu gece nöbetine ilişkin verdiği ilân **Şekil 5'**de görülmektedir.

Şekil 4. Taksim Eczanesi'nin nöbetçi olduğuna dair verilen gazete ilânı
(*Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1948, 3).

50 "Meslek Haberleri," *Farmakoloğ* 8, 7-9 (1938): 93-94.

51 Farmakoloğ, "Pazar Tatili," *Farmakoloğ*, 8, 10-12 (1938): 128.

52 "Eczaneler Pazar Nöbetine Başladı," *Cumhuriyet*, 20 Mart 1939, 2.

53 Nizamettin Talip Diler 1921 yılında Eczacı Mektebi'nden mezun olmuş, 1928 yılında Osmanbey'de bulunan eczanesini Taksim'e taşımıştır. Bkz. Sandalcı, *Belgelerle V*, 84. Nizamettin Talip Diler ve Taksim Eczanesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı II* (İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 1998), 106-109; Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı IV* (İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 2000), 95.

54 Kemal Pamukçu 1942 yılında Eczacılık Şubesi'nden mezun olmuş, 1947'de Beykoz'da Yeni Eczahane adıyla bir eczane açmıştır. 1953 yılında Taksim'de Pamuk Eczanesi'ni açmış ve Beykoz'daki eczanesini devretmiştir. Pamuk Eczanesi, Kemal Bey'in vefatından iki yıl sonra 1989'da kapanmıştır. Bkz. Sandalcı, *Belgelerle II*, 203.

Şekil 5. Pamuk Eczanesi'nin nöbetçi olduğuna dair verilen gazete ilanı
(*Cumhuriyet*, 22 Kasım 1955, 4).

Hafta tatili ruhsatı meselesi 1931 yılında İstanbul'da bulunan eczacılar için çözülmüşse de farklı şehirlerdeki belediyeler farklı uygulamalar yapmıştır. 1941 yılında Adana'daki eczanelerden tatil ruhsatı istenmesinden dolayı *Türkiye Eczacıları Cemiyeti* adına Başkan Hulki Gökner,⁵⁵ Dâhiliye Vekâleti'ne müracaat etmiştir. Yapılan müracaata verilen cevapta, nöbet sisteminin olduğu yerlerdeki eczanelerden ruhsatı alınamayacağı belirtilmiştir. Aynı yazıda nöbetin uygulanmadığı yerlerdeki eczanelerin tatil günlerinde de açılması halinde ruhsatı alınacağı belirtilmiştir.⁵⁶

1950 yılında *Türkiye Eczacıları Cemiyeti*, İstanbul'da bulunan eczane sahipleriyle bir toplantı düzenlemiş ve herkesin kabul ettiği bazı kararlar alınmıştır. Daha önceden kararlaştırılan Pazar tatili ve Pazar nöbeti yeniden tam ittifakla kabul edilmiştir. Sabah saat 08.00 ila akşam 20.00 arası mesai saati olarak belirlenmiş ve öğle saatlerinde kalfalara bir saatlik bir izin verilmesi de yine aynı toplantıda kararlaştırılmıştır.⁵⁷ 1950 yılına gelindiğinde İstanbul eczanelerinin mesai saatleri 08.00-20.00 olurken Pazar ve bayram günleri nöbet tutulması kararlaştırılmış gece nöbetlerinin saati 20.00-08.00 olarak belirlenmiştir.

Mesai saatlerinin bu şekilde belirlenmesinden sonra bazı eczanelerde farklı uygulamalar yapılması üzerine 1954 yılında İstanbul Belediyesi Encümeni eczanelerin tekrar 08.00-20.00 arasında çalışmalarını kararını almış ve tebliğe uymayanlara cezai işlem yapılacağı

55 Hulki Gökner, 1923 yılında Eczacı Mektebi'nden mezun olmuş ve Farmasötik Kimya ve Galenik asistanlığı yapmıştır. 1927 yılında Yerli Tıbbi Müstahzarlar Laboratuvarı'nı kurmuştur. Bkz. Sandalcı, *Belgelerle V*, 118.

56 "Resmi Bildiriler," *Farmakoloğ* 12, 1-4 (1942): 42.

57 "Eczanelerin Pazar Tatili," *Farmakoloğ* 20, 6 (1950): 228.

belirtilmiştir.⁵⁸ Bu karardan sonra eczacı kalfalarının derneği olan *Türkiye Eczacı Kalfaları Derneği* de karardan memnuniyetini belediye komisyon başkanı Kemal Mutluay'a ifade etmiştir.⁵⁹

Pazar tatili ve mesai saatlerinin bu şekilde ayarlanmasından sonra bazı eczacılar bu durumdan rahatsız olmuşlar ve eczanenin çalışma saatlerinin iş kanununa uygun olarak ayarlanması gerektiğini savunmuşlardır.⁶⁰ Bu konuda en yüksek ses Eczacı Celal Ergun'dan⁶¹ gelmiştir.⁶² Cemiyetin 1947 yılı kongresinde İdare Heyeti'ne yönelik şu sözleri sarf etmiştir:

Dünyanın her tarafındaki cari iş kanunları bizde de olduğu halde, yalnız eczanelerde tatbik edilmiyor; eczaneler hâlâ kurunu vustaî [ortaçağ] bir zihniyetle günde on üç saat ve nöbetçi kaldıkları zaman da yirmi dört saat bila fasıla çalıştırılıyor. İş kanununu neden eczanelerde tatbik ettirmiyoruz? Neden bakanlıkla temasa gelerek insan haklarının tanınmasını istemiyoruz? Çünkü İdare Heyeti [Türkiye Eczacıları Cemiyeti'nin Yönetim Kurulu] buna muarızdır, çünkü İdare Heyeti, meslektaşlarının çığnendiğini müdafaa etmek istemiyor...

Kuvvetli ve enerjik bir İdare Heyeti seçebilirsek eminim ki kıymetli merhum Refik Saydam'dan sonra eczacının hakkını ve onun varlığını ve nelere kadir olduğunu takdir eden kıymetli bakanımız Behçet Uz, Türk eczacısının bu demokratça teklifini muhik görerek her makul talebimiz gibi kabul edecektir. Çünkü Ankara eczacılarının teklifini kabul etmiş, eczanelerin sekizde kapanmasını kabul etmiştir. Ve bugün bu usul tatbik edilmektedir.

Türkiye Eczacılar Cemiyeti, eczanelerin iş kanuna tabii olması meselesiyle ilgilenmiş ve eczanelerin esnaf dükkânı olmadığı bu sebeple iş kanuna tabi olamayacaklarını bakanlığa kabul ettirmiştir.⁶³ İstanbul'da Pazar nöbeti ve mesai saatleriyle ilgili düzenleme yapılmış ve cemiyet bu uygulamanın diğer şehirlerde de uygulanması adına bakanlıkla görüşmelerde bulunmuştur. Bakanlık, bu uygulamanın diğer şehirlerde uygulanmasında sorun çıkaracağı görüşündedir. Bu sebeple yeni düzenlemenin uygulanmasına Anadolu'da aynı tarihlerde tam olarak geçilememiştir.⁶⁴

Cumhuriyet hükümeti eczacılar ile ilgili ilk yasal düzenlemeyi 1927 yılında yapmış ve bu birçok değişikliği de beraberinde getirmişti. 1927 yılından sonra 18 Aralık 1953 tarihinde eczacılık ile ilgili bir yasa değişikliği yapılmıştır. Bu yasanın 36. maddesinde gece ve Pazar nöbetleri ifadesi açıkça belirtilmiştir.⁶⁵

58 "Mühim Bir Tamim," *Pratik Farmakoloğ* 1, 7 (1954): 24.

59 Türkiye Eczacı Kalfaları Derneği İdare Heyeti, "Açık Teşekkür," *Pratik Farmakoloğ* 1, 7 (1954): 24.

60 İş kanunu 1936 yılından yürürlüğe girmiş ve belirli iş kolları için sekiz saatlik mesai şartı getirmiştir. Bkz. *T. C. Resmî Gazete*, sayı 3330, 15 Haziran 1936.

61 Celal Ergun, 1921 yılında diplomasını almış ve 1925 yılında Beyoğlu'nda Merkez Eczanesi adıyla bir eczane açmıştır. Çok ünlenmiş "Nevrozin" ilâcını üretmiş ve 1986 yılında vefat etmiştir. Bkz. Sandalcı, *Belgelerle V*, 99.

62 Farmakon, "Kongremiz," *Farmakoloğ* 17, 4-6 (1947): 159.

63 Farmakon, "Yıllık Kongremiz," *Farmakoloğ* 18, 1-2 (1948): 30.

64 İdare Heyeti, "İdare Heyeti Raporu," *Farmakoloğ* 20, 3 (1950): 92.

65 *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun ve 20. Maddesine Tevfikan Hazırlanan Talimatname* (İstanbul: Kalite Matbaası, 1954): 13.

Madde 36: Tabiplerin tertip ettikleri reçeteleri hazırlamak ve muhteviyatlarını müracaat sahiplerine temin etmek üzere birden fazla eczanenin bulunduğu yerlerdeki eczanelerin gece ve pazar nöbetleri, mahallin en yüksek sağlık âmirinin tensibiyle halkın ihtiyacını temin edecek surette tanzim olunur. Gerek nöbet ve gerekse tatil zamanları için verilecek emirlere eczacıların tabi olması mecburidir.

Kanunun 23. maddesi uyarınca 30 Temmuz 1954 tarihinde yayınlanan talimatnamenin 23. maddesinde⁶⁶ eczanelerin kapalı oldukları zamanlarda diğer nöbetçileri gösteren levhaların asılmasının gerektiği bildirilmektedir. Ayrıca, nöbet sırasında eczaneye gelen hastaların geldiklerini eczacıya bildirebilmeleri için eczanenin kapısına sesli bir vasıta konacaktır.

Madde 23: Eczaneler, kapalı oldukları takdirde dahi; gerek kendi nöbetlerini gerekse guruplarına dâhil diğer nöbetçi eczanelerin nöbetlerini gösterir tenvir edilmiş [aydınlatılmış] levhalar asmaya mecburdurlar, aynı zamanda nöbetçi eczacının vâki olacak müracaatlardan haberdar olması için eczanenin kapısına kolaylıkla görülen zil, çingırak ve emsali bir vasıta konulacaktır.

Aynı talimatnamenin 41. maddesinde⁶⁷ de nöbet usulüne değinilmiştir.

Madde 41: İki veya daha fazla eczanesi olan yerlerde eczanelerin bir kısmı mahallî sıhhat âmiri tensibi ile ve münavebe [nöbetleşe] ile pazar ve bayram günleri kapayabilirler, bundan başka geceleri de yine aynı şekilde tertip edilecek gece nöbetleri tutulur. Nöbetçi eczanelerin halk tarafından kolayca bilinmesi için tertip edilen cetveller polis merkezlerine vesair bu gibi alâkadar makamlara tevdi olunur, icabında gazete ile de ilân olunur. Gece nöbeti esnasında eczanenin behemehâl açık olması lâzım olmayıp daima içerde muavin veya kalfa veya bunların mevcut olmadığı takdirde sahip veya mesul müdürünün bulunması ve müracaat vukuunda eczanenin açılarak getirilen bir reçetenin kabulü maksadı temine kâfidir.

1954 yılında yayınlanan talimnamedeki nöbet maddesi (No. 41), 1927 yılında yayınlanan talimnamedeki nöbet maddesinin aynısıdır. Sadece bir değişiklik ve bir ilâve yapılmıştır. Değişiklik olarak Cuma günü yerine Pazar günü ifadesi kullanılmıştır. Yeni ilave ise, “icabında gazete ile de ilân olunur” ifadesidir. Bu ifade ile, nöbetçi eczane listelerinin, resmi merkezlerde yayınlanmasının dışında, gazetelerde de yayınlanmasına resmi dayanarak oluşturulmuştur. Etfal ve Şişli Çocuk Eczanelerinin nöbet günü için hazırladıkları afişler **Şekil 6** ve **Şekil 7**'de görülmektedir.

66 *Eczacılar ve Eczaneler*, 25.

67 *Eczacılar ve Eczacılar*, 28.

Şekil 6. Etfal Eczanesi'ne ait nöbet afişi (Milli Kütüphane Arşivi, Yer No. 1993 AFİŞ 9149 D. N. 019526).

Şekil 7. Şişli Çocuk Eczanesi'ne ait nöbet afişi (Milli Kütüphane Arşivi, Yer No. 1993 AFİŞ, 9150 D. N. 019527).

Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Anadolu Şehirlerinde Eczane Nöbetleri ve Mesai Saatleri

Osmanlı İmparatorluğu ve erken cumhuriyet döneminde ülkenin genelinde bulunan eczacı ve eczanelerin tamamını kapsayan örgütsel bir yapı olmamasından dolayı farklı şehirlerde ve hatta aynı şehrin farklı bölgelerinden dahi birbirine aykırı mesai ve nöbet uygulamaları yapılmıştır.⁶⁸ Makalenin konu ve kronoloji açısından bütünlüğünün bozulmaması adına Anadolu şehirleri ayrı bir başlık altında kendi içindeki kronolojik sıraya göre anlatılmıştır.

68 Eyüp Talha Kocacık, "Türk Eczacıları Birliği'nden Önce Mesleki Örgütlenmenin Kısa Tarihi," *TEB Haberler* 7 (2020): 11-12.

Trabzon’da Eczane Nöbetleri ve Mesai Saati

Mevcut bilgiler ışığında, Trabzon’da 1903 yılında yedi eczacının faaliyet gösterdiğini söyleyebiliriz. Bunların isimleri şöyledir: Uzunsokak’ta Çakıryan Karabet Efendi, Uzunsokak’ta Jan Papadapulos Efendi, Uzunsokak’ta Nikolaki Foskolo Efendi, Uzunsokak’ta Sürmeliyan Karabet Efendi, Meydan-ı Şarki’de Nihabetyan Minas Efendi, Meydan-ı Şarki’de Timote Maranko Efendi, Taksim karşısında Boğos Efendi ve Ermeni murahhashanesi (kilise?) civarında Sürmeliyan İstefan Efendi. 1906 yılında Eczacı Şehabeddin Bey tarafından Ortahisar’da Eczahane-i Osmani adıyla ilk Türk eczanesi açılmıştır. Ardından 1908 yılında yine Ortahisar’da Eczacı Ömer Dursun Bey tarafından Şifa Eczahanesi açılmıştır.⁶⁹ Şehirde giderek doktor ve eczacı sayısında artış olmuştur. Doktor ve eczacılar, bilimsel haberleşmeyi karşılamak adına 14 Ocak 1910 tarihinde Eczacı Ömer Dursun Bey’in mesul müdürlüğünde *Hekim* adıyla 15 günlük bir tıp gazetesi yayınlanmaya başlamıştır.⁷⁰

Eczacı Ömer Dursun Bey’in *Hekim* gazetesinin mesul müdürlüğünü yapması dolayısıyla dergide eczanelerle ilgili haber ve ilânlar da bulunmaktadır. Gazetenin 3. sayısında şu ilân göze çarpmaktadır:⁷¹

Ahal-i muhteremeye bir sühulet-i mahsus [kolaylık] olmak üzere eczane-i acizi geceleri saat beş-altıya kadar açıktır. Ortahisar’da Şifa Eczanesi.

Ömer Dursun Bey’in verdiği ilândaki saat alaturka saat olup bugün kullandığımız saat ile ortalama 21.00-22.00’a denk gelmektedir.⁷² Bu ilândan halkın ilaca erişimini kolaylaştırmak adına eczacının inisiyatifiyle böyle bir uygulama yapıldığı anlaşılmaktadır. Gazetede diğer eczanelere ait başka ilânlar olduğu halde onların ilânlarında mesai saatiyle alakalı bilgi bulunmamaktadır. Burada hareketle diğer eczanelerin bu tarihte keyfi olarak eczanelerini kapattıkları (daha erken bir saatte) ve Ömer Dursun Bey’in fark yaratmak adına böyle bir uygulama yapmış olduğunu düşünebiliriz. Yine Ömer Dursun Bey tarafından verilen başka bir ilânda Ramazan ayına özel bir uygulama yapıldığı görülmektedir:⁷³

Ramazân-ı şerîfe mahsus olmak üzere geceleri saat yediye kadar Ortahisar’daki Şifa Eczahanesi açık olduğu ilân olunur.

69 Veysel Usta, “Tanzimat’tan Cumhuriyete Trabzon’da Sağlık,” *Anadolu’nun İlk Tıp Gazetelerinden: Hekim* yay. haz. Mustafa Çulfaz (Trabzon: Serander/ Trabzon Tabip Odası Yayınları, 2007) içinde, XXXIV.

70 Yayınlanan bu tıp gazetesi Anadolu’da yayınlanan ilk tıp gazetesi olma özelliğini taşımaktadır. *Hekim* 1 Kanûn-ı sâni (1)325 (14 Ocak 1910): I+8+I.

71 *Hekim* 31 Kanûn-ı sâni (1)325 (13 Şubat 1910): 24+II.

72 Osmanlı Devleti 1913 yılında alafrağa [zevali, beynelmilel, vasati] saati kabul etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Günergun, “Osmanlı Türkiye’sinde,” 434-441.

73 *Hekim* 1 Eylül (1)326 (14 Eylül 1910): 156+II.

Bu saat bugün ortalama olarak 24.00'a denk gelmektedir. 1910 yılında Trabzon'da görülen kolera salgını⁷⁴ döneminde Ömer Dursun Bey yine halkın ihtiyacını gözeterek başlatığı uygulamayı gazeteye verdiği aşağıdaki ilânla duyurmuştur:⁷⁵

Şehrimizde hükümfemâ olan kolera münasebetiyle ahaliye bir sühulet-i mahsusa [kolaylık] olmak üzere Ortahisar'daki Şifa Eczahanesi geceleri küşâde [açık] bulunduğu gibi gece nöbetçi tabip da her an hastaya gitmek üzere mezkûr [adı geçen] eczahanede bulunmaktadır. Gündüzleri de nöbet usulü vazedilmiştir [konulmuştur]. Binaenaleyh mahallelerinde hasta olanları haber alanlar derhal mezkûr [adı geçen] eczahaneye malûmat verip tabibi celp etmeleri [çağırmaları] hayat-ı umumiye-i memleket namına [memleketin sağlığı adına] rica olunur.

Salgın döneminde eczanesini gündüz gece açık bulunduracağını ilân eden Ömer Dursun Bey aynı zamanda yanında çalıştırdığı hekimleri de nöbet usulüne dâhil ederek halkın ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır.

15 Teşrin-i sâni [1]326 (28 Kasım 1910) tarihli *Hekim* gazetesinde bulunan ilânda sayıları giderek artan eczacıların birleşerek bir eczacı cemiyeti kurduğunun haberi verilmektedir. *Trabzon Osmanlı Eczacılar Cemiyeti* adını taşıyan bu cemiyetin tanıtımı şu şekilde yapılmıştır:⁷⁶

Şehrimizin eczacıları sanatlarının terakki ve tekâmülü [ilerlemesi ve gelişimi] ve ahali-i muhteremeye daha ziyade fayda temin etmek üzere ittihat ve ittifak ederek “Trabzon Osmanlı Eczacılar Cemiyeti” namıyla bir cemiyet teşkil etmişlerdir. Buna teşekkür olunur. Böyle bir cemiyete çoktan lüzum var idi. Hamdolsun şimdi bu cemiyeti idrakle mübahâ oluyoruz [övünüyoruz]. İnşallah vatana ve evlad-ı vatana ciddi hidemât-ı hasene [faydalı hizmetler] ibraz ile eczahanelerden gözü korkmuş ve yılmış olan ahalemizin –eczaları ucuza vermek şartıyla- bir takım köşe başı doktorlarıyla attârlara müracaattan vâreste kılar [kurtulmuş olur].

Mesmûâtımıza [duyulanlara] göre cemiyetlerinin resmen tasdikiyle alelusul [usulen] ruhsatnamesinin itâsı [verilmesi] hususu makam-ı vilâyetten istirham edilmiştir. Eczacı efendileri bu ittihatlarından dolayı tebrik ederiz. Darısı da doktorların başına!!...

İlaç fiyat tarifesinin olmaması her eczacının kendine göre bir ilaç fiyatı belirlemesi halkı ciddi sıkıntılara düşürdüğünden bu cemiyetin bunu düzeltmesi temennisi yapılmış ve Trabzon'daki doktorların da cemiyet kurmaları doğrultusundaki beklentiler dile getirilmiştir. Eczacılık tarihi literatüründe bugüne kadar böyle bir cemiyetin varlığı tespit edilmemiştir.

74 Trabzon'da görülen kolera salgınlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Yaşayanlar, “Sinop, Samsun ve Trabzon'da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1876-1914),” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarih Bilimi Dalı, 2015), 89-100.

75 “Havadis-i Tıbbiye,” *Hekim* 15 Teşrin-i evvel (1)326 (28 Ekim 1910): 184.

76 *Hekim* 15 Teşrin-i sâni (1)326 (28 Kasım 1910): 200+I.

Trabzon Osmanlı Eczacılar Cemiyeti'nin Trabzon'daki faaliyetleri hakkında şimdilik çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte⁷⁷ cemiyetin kurulmasından bir ay sonra *Hekim* gazetesinde yayınlanmış olan eczane nöbet çizelgesi (**Çizelge 1a**) cemiyetin bir faaliyeti olarak düşünülebilir.⁷⁸ Nöbet çizelgesinin Latin harfli hali (**Çizelge 1b**)'de görülmektedir. Gazetede bulunan bu nöbet çizelgesi, bugüne kadar yaptığımız araştırmalarda Osmanlı'nın hiçbir şehrinde görülmemiş olduğundan, Trabzon bu konuda ilk örnek olarak gösterilebilir. 1911 yılının Ocak- Mayıs aylarını kapsayacak şekilde hazırlanan nöbet çizelgesinde eczacıların isimlerinin yazılması o dönemde şehirde faaliyet gösteren tüm eczacıların isimlerini öğrenmemizi de sağlamıştır. Çizelgede ayrıca belirtilmediği halde böylesi bir çizelgenin hazırlandığı yerde gece nöbetini tutan eczane dışındaki eczanelerin kapalı olduğunu söylemek de mümkündür.

نوبتی اجزای افندیله کاسامیسی	کانون نانی	شباط	مارت	نیسان	میس
یاقو بابادوبولو افندی	۱-۱۲-۲۳	۳-۱۴-۲۵	۸-۱۹-۳۰	۱۰-۲۱	۲-۱۳-۲۴
• تیوته مارتو	۲-۱۳-۲۴	۴-۱۵-۲۶	۹-۲۰-۳۱	۱۱-۲۲	۳-۱۴-۲۵
• استبان سورمیان	۳-۱۴-۲۵	۵-۱۶-۲۷	۱۰-۲۱	۱-۱۲-۲۳	۴-۱۵-۲۶
• قره بت جراقیان	۴-۱۵-۲۶	۶-۱۷-۲۸	۱۱-۲۲	۲-۱۳-۲۴	۵-۱۶-۲۷
• عمر طورسون	۵-۱۶-۲۷	۷-۱۸	۱- ۲ ۲۳	۳-۱۴-۲۵	۶-۱۷-۲۸
• قره بت سورمیان	۶-۱۷-۲۸	۸-۱۹	۲-۱۳-۲۴	۴-۱۵-۲۶	۷-۱۸-۲۹
• ا کسه نوفون کریازی	۷-۱۸-۲۹	۹-۲۰	۳-۱۴-۲۵	۵-۱۶-۲۷	۸-۱۹-۳۰
• بغوض زاهقو	۸-۱۹-۳۰	۱۰-۲۱	۴-۱۵-۲۶	۶-۱۷-۲۸	۹-۲۰-۳۱
• دقران جراقیان	۹-۲۰-۳۱	۱۱-۲۲	۵-۱۶-۲۷	۷-۱۸-۲۹	۱۰-۲۱
• میاس نهائیان	۱۰-۲۱	۱-۱۲-۲۳	۶-۱۷-۲۸	۸-۱۹-۳۰	۱۱-۲۲
• یاقو قوراس افندی	۱۱-۲۲	۲-۱۳-۲۴	۷-۱۸-۲۹	۹-۲۰	۱-۱۲-۲۳

Çizelge 1a. Trabzon'da 1911 yılı Ocak-Mayıs aylarına ait nöbet çizelgesi.
(*Hekim*, 15 Kanûn-ı evvel [1]326 (28 Aralık 1910).

77 Cemiyet ile ilgili olarak dönemin Trabzon bölgesi yerel gazetelerinde yapılacak basın taramalarıyla daha fazla bilgi edinmek amaçlanmaktadır.

78 *Hekim* 15 Kanûn-ı evvel (1)326 (28 Aralık 1910). [Çizelge gazetenin kapak sayfasında verilmiştir. Kapak sayfasının numarası yoktur.]

Nöbetçi eczacı efendilerinin esamisi	Kanûn-ı sâni (Ocak)	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs
Yanko Papadopoulos Efendi	1-12-23	3-14-25	8-19-30	10-21	2-13-24
Timote Marenko Efendi	2-13-24	4-15-26	9-20-31	11-22	3-14-25
İstapan Sürmeliyan Efendi	3-14-25	5-16-27	10-21	1-12-23	4-15-26
Karabet Çakıryan Efendi	4-15-26	6-17-28	11-22	2-13-24	5-16-27
Ömer Dursun Efendi	5-16-27	7-18	1-12-23	3-14-25	6-17-28
Karabet Sürmeliyan Efendi	6-17-28	8-19	2-13-24	4-15-26	7-18-29
İksenefon Kıryazi Efendi	7-18-29	9-20	3-14-25	5-16-27	8-19-30
Boğos Zahiko Efendi	8-19-30	10-21	4-15-26	6-17-28	9-20-31
Dikran Çırakyan Efendi	9-20-31	11-22	5-16-27	7-18-29	10-21
Minas Nehabetyan Efendi	10-21	1-12-13	6-17-28	8-19-30	11-22
Yanko Kloras Efendi	11-22	2-13-24	7-18-29	9-20	1-12-23

Çizelge 1b. Trabzon’da 1911 yılı Ocak-Mayıs aylarına ait nöbet çizelgesi (Latin harfli)
(*Hekim* 15 Kanûn-ı evvel [1]326 (28 Aralık 1910).

Haziran ayından sonraki aylar için de aynı yöntemle bir nöbet listesinin hazırlanıp hazırlanmadığı bilinmemektedir. Hâlbuki *Hekim* gazetesi son sayısını 15 Kanûn-ı evvel 1327 (28 Aralık 1911)’de yayınlamış olmasına rağmen Haziran 1911-Aralık 1911 arasında yayımlanan *Hekim* gazetesinde yapılan araştırmada takip eden aylar için bir nöbet çizelgesine rastlanılmamıştır. Fakat 1 Teşrin-i sâni 1327 (14 Kasım 1911) tarihli *Hekim* gazetesinin kapak sayfasında yer alan aşağıdaki haber nöbet uygulamasının devam ettiğine işaret etmektedir.⁷⁹

Ahali-i kirama kolaylık

Ortahisar’daki Şifa Eczahanesi nöbet gecesini ilân için eczanenin önüne yeşil, kırmızı camdan mamul bir fener talik ediyor[asıyor]. Sair eczacı efendilerin de bu ahvali kabul ve tatbik etmeleri rica olunur.

Ömer Dursun Bey tarafından böyle bir uygulamanın yapıldığı gösteren bu haber Trabzon’da nöbet uygulamasının 1911 yılı sonuna kadar devam ettiğini gösterdiği gibi nöbetçi eczanenin tanınması sağlamak adına yapılan ilk “ışıklı tabela” uygulamasının da Trabzon’da yapıldığına işaret etmektedir. Buna benzer bir uygulama 18 Temmuz 1922 tarihinde yayımlanan, ancak yürürlüğe konulamayan *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname*’nin 17. maddesinde dile getirilecektir.⁸⁰ Bu kararnameden sonra Cumhuriyet döneminde 24 Ocak 1927 tarihinden kabul edilen *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun*’unun talimatnamesinin 54. maddesinde de buna benzer bir uygulama olan “kırmızı bir hilal resmedilmiş bir fener” yer almıştır.

79 “Ahali-i kirama kolaylık,” *Hekim* 1 Teşrin-i sâni (1)327 (14 Kasım 1911).

80 “sarı camlı birer fener” bkz. Yıldırım, “Osmanlı Devleti’nin,” 103.

Temmuz 1920’de Trabzon’da yeni bir eczacılık cemiyeti kurulmuştur. İlyadi Efendi ile Yanko Efendi’nin öncülüğünde kurulan *Trabzon Eczacılar Cemiyeti*’nin kuruluş haberi yerel gazetede şu şekilde verilmiştir:⁸¹

Sanata, fenne aid umur ve hususatı müzakere ve azanın mükteseb-i ilmiyelerini [ilmi bilgilerini] tezyid [artırmak] ve hukuk-i müşterekelerinin [ortak haklarının] müdafaası zımında [amacıyla] Trabzon’da Eczacılar Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşekkül [kurulmuş] ve riyasetine Hilal Eczahanesi sahibi İlyadi, katib-i mesullüğüne Ferah Eczahanesi sahibi Yanko⁸², Turan Eczahanesi sahibi Hidayet, Emniyet Eczahanesi sahibi Yanko ve Şifa Eczahanesi sahibi Hacı Zühtü Bey ve Efendiler intihab edilerek [seçilerek] hükümete bil-müracaat mezuniyet-i resmiesini de almış oldukları müstahberdir [haber alınmıştır].

Trabzon’da Ferah Eczanesi’nin sahibi Eczacı Kimyager Muzaffer Bey⁸³, *Trabzon Eczacılar Cemiyeti* ile ilgili olarak 1923 yılında şunları yazmaktadır.⁸⁴ “*Trabzon Eczacılar Cemiyeti ne gelince: ben bizzat burada hem mahcup ve hem meyusum [ümitsiz]. Hiç olmazsa mahalli bir vahdet-i meslekiye [meslek birliği] teşkili esas üzerine tesisine uğraştığım şu cemiyet iki buçuk senedir resmen güya vardır nizamnamesinde 15 günde bir içtimai ederek hususat-ı fenniye, içtimaiye-i ve iktisadiye hakkında görüşülecek iyi muhit olan cemiyet iki buçuk senedir henüz beşinci içtimanı akdedememiştir.*”

Muzaffer Bey’in aktardığına göre yeni kurulan bu cemiyetin çok faal bir şekilde çalıştığından bahsedilememekle birlikte hakkında başka bilgimiz yoktur.⁸⁵ Fakat bu dönemde Trabzon’daki gece nöbetleri konusunda gazetelere yansıyan haberlerde şehirdeki Ferah ve Hilal Eczahaneleri’nin birer hafta münavebeyle geceleri eczanelerini açık tuttıkları görülmektedir.⁸⁶ Cumhuriyet döneminde 1930’lu yıllarda Trabzon’da geceleri eczanelerin nöbet usulüne devam edildiği görülmektedir.⁸⁷

81 Mesut Çapa ve Rahmi Çiçek, *Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon’da Yaşam* (Trabzon: Serander Yayınları, 2004), 284.

82 1919 yılında Trabzon’daki “Ferah Eczahanesi”nin sahibi olarak Eczacı Kimyager S. Muzaffer Bey olduğu bilinmektedir. Gazetede haberde eczanenin sahibi olarak Yanko Efendi’nin ismi zikredilmiştir. Gazetede bir baskı hatası olarak ismin yanlış yazılığını düşünmekteyiz. Zira S. Muzaffer Bey’in *Resimli Eczacı* gazetesinde çıkan makalesinde *Trabzon Eczacılar Cemiyeti*’nin kurulması için uğraştığını ifade etmektedir.

83 S. Muzaffer Bey’in tam olarak hangi yıl ve nereden mezun olduğunu bilinmemekle birlikte 1919 yılında Trabzon’da “Ferah Eczahanesi”ni çalıştırmaktadır. 1925 yılında da Trabzon’da aynı isimli eczaneyi işleten Muzaffer Bey, 1931 yılında Bursa’da “Yeni Eczane” ismiyle açılmış eczaneyi işlettiği bilinmektedir. Bkz. Sandalcı, *Belgelerle I*, 144; Sandalcı, *Belgelerle III*, 207-209.

84 Muzaffer, “Eczacı Birliği,” *Resimli Eczacı* 13, 27 (Nisan 1339/1923): 7.

85 Cemiyet ile ilgili olarak dönemin Trabzon bölgesi yerel gazetelerinde yapılacak basın taramasıyla daha fazla bilgi edinmek amaçlanmaktadır.

86 Çapa ve Çiçek, *Yirminci Yüzyıl*, 278.

87 *Yeni Yol*, 5 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 3; *Yeni Yol*, 25 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 3.

Samsun'da Eczane Nöbetleri ve Mesai Saati

Samsun'da, 1880 tarihinde, Ermeni ve Rum eczacılar tarafından çalıştırılan beş eczane bulunmaktadır. Eczane sayısı zaman içerisinde artmaya başlamış ve 1908 yılında Eczacı Ali Rahmi Bey tarafından -Osmanlı Şifa Eczahanesi- adıyla ilk Türk eczanesi açılmıştır. 1910 yılına gelindiğinde şehirdeki eczane sayısı on yediye ulaşmıştır. Sayıları artan eczacılar, bir araya gelerek bir cemiyet kurma fikrini tartışmış ve 1910 yılında *Osmanlı Eczacılar İttihad Cemiyeti* adıyla bir cemiyet kurmuşlardır.⁸⁸

Samsun'da kurulan bu eczacılık cemiyetinin faaliyetleri hakkında çok fazla bilgiye sahip olmamakla birlikte, 1 Temmuz 1326 (14 Temmuz 1910) tarihli *Aks-i Sadâ* gazetesinde bulunan haberde eczacıların birleşerek cemiyet kurdukları ve Pazar günleri nöbet uygulamasına başlayacakları bildirilmiştir. Buradan hareketle eczacıların cemiyetleşmelerinin nedenleri arasında nöbetleri düzenlemek olduğu yorumu yapılabilir. Ayrıca tarih itibariyle Samsun'da Müslüman Türklere ait eczaneler olduğu halde hafta tatili⁸⁹ anlamında uygulanan nöbetin Hristiyanların dini günü olan Pazar'ın seçilmesi Osmanlı'nın sosyolojik yapısı açısından farklı bir anlam taşımaktadır.

1910 yılında Samsun'da başlatılan Pazar nöbeti için şehirdeki üç eczanenin açık kalması kararlaştırılmıştır. İlk Pazar nöbetini Todoraki Eczahanesi, Rapodarakis Eczahanesi ve Bedros Eczahanesi tutacaktır.⁹⁰

Samsun'un Trabzon ile olan bölgesel yakınlığı göz önüne alındığından aynı tarihlerde *Trabzon Osmanlı Eczacılar Cemiyeti* adıyla bir cemiyetin kurulmuş olması bu iki şehirdeki eczacıların birbirlerini etkilemiş olduklarını düşündürmektedir. Bu iki cemiyet ile ilgili olarak da İstanbul'da 1908 yılında kurulan *Osmanlı Eczacı İttihad Cemiyeti*'nden etkilenecek kurulmuş oldukları yorumunu da yapmak mümkündür.⁹¹

Samsun'daki bu cemiyetin faaliyetinin kaç yıl devam ettiği ve ne gibi uygulamalar yaptığının bilgisine henüz ulaşamamış olup 1922 yılında yine Samsun'da bu sefer Türk

88 Baki Sarısakal, *Samsun Sağlık Tarihi* (Samsun: Barış Gazetesi Yayınları 10, 2005), 82-83.

89 Ülkede resmi olarak belirlen ilk hafta tatili 1924 yılında yürürlüğe girmiş ve hafta tatili olarak Cuma günü belirlenmiştir. Bkz. *T. C. Resmi Gazete*, sayı 40, 21 Kanûn-ı sâni 1340 [21 Ocak 1924]. Hafta tatilinin Cuma gününden Pazar gününe alınması ise 27 Mayıs 1935 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bkz. *T. C. Resmi Gazete*, sayı 3017, 1 Haziran 1935.

90 Sarısakal, *Samsun*, 84.

91 1908 yılında İstanbul'da kurulan *Osmanlı Eczacı İttihad Cemiyeti*'nin üyesi olan bir kısım gayrimüslim eczacılar kısa bir süre sonra cemiyetten ayrıldığı için adı geçen cemiyet kapanmıştır. Ayrılan bu gayrimüslim eczacılar 1909 yılında *Devlet-i Osmaniye Eczacıları Cemiyeti* adıyla yeni bir cemiyet kurmuşlardır. Bkz. Bedii N. Şehsuvaroğlu, *Eczacılık Tarihi Dersleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1582, 1970), 349-350. Trabzon ve Samsun'da örneklerini gördüğümüz bu iki cemiyetin kurulmasında öncülük eden eczacıların gayrimüslim olduğu göz önüne alındığında 1909'da kurulan bu cemiyetten etkilendikleri yorumu da yapılabilir. Bkz. Kocacı, "Türk Eczacıları Birliği," 11.

eczacılar tarafından *Anadolu Türk Eczacıları Birliği* adıyla başka bir cemiyet kurulduğunu ve 1926 yılında da faaliyette olduğunu bilmekteyiz.⁹²

Ankara'da Eczane Nöbetleri ve Mesai Saati

Milli Mücadele'nin başlaması ve Cumhuriyet'e doğru giden yıllarda önemi hızlıca artmaya başlayan Ankara'nın, eczacı nüfusu da artmış ve çok sayıda yeni eczane açılmaya başlamıştır. İstanbul'da bulunan *Türkiye Eczacıları Cemiyeti*, Ankara'da bulunan eczacıların kendi aralarında cemiyet kuracakları şayiaları ve aradaki anlaşmazlık sebebiyle 1928'de adını *İstanbul Eczacıları Cemiyeti* olarak değiştirmiştir. Ankara'da ayrı bir eczacı cemiyeti kurulmadığı gibi eczacılar arasında ortaya çıkan anlaşmazlık çözülerek İstanbul'daki cemiyet 1929'da tekrar *Türkiye Eczacıları Cemiyeti* adını almıştır.⁹³

İstanbul'daki gelişmelere paralel olarak Ankara'da 1934 yılında eczanelerin gece nöbeti tutmaya başladıkları ve bunu gazetelerde ilân ettikleri görülmektedir. İlânlardan her gece bir, bazen iki eczanenin nöbetçi bırakıldığı anlaşılmaktadır.⁹⁴ Ankara'daki eczanelerin açılış ve kapanış saatleri tam olarak bilinmemekte ise de, İstanbul'daki uygulamanın benzeri olduğu yorumu yapılabilir. Hafta tatili olan Cuma günü için ayrı bir uygulama yapılmayıp sadece Cuma gecesi nöbet uygulanmıştır.

1936 yılında, nöbetlerin iki aylık dönemler halinde hazırlandığı ve bu şekilde ilân edildiği görülmektedir.⁹⁵ Ancak, bu yöntemin Ankara'nın genelinde tam olarak uygulandığını söylemek mümkün değildir. Zira 1936 yılı sonunda açılan Sakarya Eczanesi'nin gazetyeye verdiği ilânda "geceleri açıktır" ifadesi bulunmaktadır.⁹⁶ Şehirde tesis edilen nöbet sistemi olduğu halde bir eczanenin kendi isteğiyle eczanesini her gece açabildiği anlaşılmaktadır.

1938 yılı sonlarına doğru Ankaralı eczacılar mesai saatleri ve Pazar tatili konusuna eğilmiş ve nöbetçi olmayanların akşam 20.00'de kapatmaları için çalışmalar yapılmıştır.⁹⁷ 1939 yılı sonunda kendi aralarında anlaşan eczacılar Pazar günlerini tatil ilân edip "Pazar Nöbeti" uygulamasına geçmişlerdir. Gazetelere bir aylık nöbet listesi yayınlanmış ve ilânın altına "Pazar geceleri nöbet alan eczaneler Pazar günü de nöbetçi olarak açık bulunmak mecburiyetindedirler. Diğer eczanelerin Pazar günleri ihtiyarı olarak tatil yapmaları kabul edilmiş ve eczanelere tebliğ edilmiştir." notu düşülmüştür.⁹⁸

92 Kocacık, "Türk Eczacıları Birliği," 12., *Anadolu Türk Eczacıları Birliği* ile ilgili yürüttüğümüz araştırma ileri bir tarihte yayınlanacak olup şimdi ki bilgilerimiz arasında bu cemiyet tarafından uygulanan bir nöbet uygulamasına ulaşamamıştır.

93 Kocacık, *Farmakoloğ*, 43; "Mesleğimizizin Türkiye'deki Tarihçesi," *Farmakoloğ* 3, 7-8 (1933): 696-706.

94 *Hakimiyeti Milliye*; 2 Temmuz 1934, 2; 3 Temmuz 1934, 2; 4 Temmuz 1934, 2; 5 Temmuz 1934, 2; 6 Temmuz 1934, 2; 7 Temmuz 1934, 2; 8 Temmuz 1934, 2; 9 Temmuz 1934, 2; 10 Temmuz 1934, 2; 11 Temmuz 1934, 2.; 12 Temmuz 1934, 2; 13 Temmuz 1934, 2; 14 Temmuz 1934, 2; 15 Temmuz 1934, 2; 16 Temmuz 1934, 2.

95 "Nöbetçi Eczaneler," *Ulus*, 4 Son kanun [Ocak] 1936, 5; "Nöbetçi Eczaneler," *Ulus*, 24 Mayıs 1936, 6.

96 *Ulus*, 13 İlk kanun [Aralık] 1936, 8; *Ulus*, 16 İlk kanun [Aralık] 1936, 5.

97 "Meslek Haberleri," *Farmakoloğ* 8, 7-9 (1938): 93-94.

98 "Nöbetçi Eczaneler," *Ulus*, 1 Birinci Kanun [Aralık] 1939, 6.; 29 Birinci Kanun [Aralık] 1939, 5.

Ankara eczanelerin akşam 20.00’da kapanıp, gece ve Pazar nöbetlerinde diğer eczanelerin kapalı kalması şeklinde belirlenen uygulama 1940’lı yıllarda da sürdürülmüştür.⁹⁹

İzmir, Balıkesir, Mersin, Adana ve Erzurum’da Eczane Nöbetleri ve Mesai Saati

İzmir, liman ve ticaret şehri özelliği ile çok eski tarihlerden itibaren kalabalık bir nüfusa sahip olmuştur. İstanbul ve Ankara’ya paralel olarak İzmir’de de gece nöbetine yönelik uygulamalar yapılmıştır. 1934 yılından itibaren gazetelerde gece nöbeti tutan eczanelerin listesi yayınlanmaya başlamıştır. Ankara’da İstanbul’daki uygulamaya benzer şekilde şehir farklı bölgelere ayrılarak her bölgede bir eczane nöbetçi bırakılmıştır.¹⁰⁰ İzmir’de belirlenen beş nöbet bölgesi şöyledir: Kemeraltı, Karantina, Kemer, Eşrefpaşa ve Alsancak. 1938 yılına gelindiğinde nöbet çizelgesi haftalık olarak hazırlanmaya başlamış, artan eczane sayısı ve nüfusa göre bölge sayıları artırılmıştır.¹⁰¹ 1938 yılı Mart ayı içinde hazırlanan bir nöbet çizelgesi **Şekil 8**’de görülmektedir.

Balıkesir’de, 1934 yılı gece nöbetlerinde her gece bir eczane nöbetçi bırakılmıştır.¹⁰² Diğer şehirlerden farklı olarak Balıkesir’de Temmuz 1934’ten itibaren hafta tatil günü olan Cuma günü, tatil olarak ilân edilmiş ve nöbetçi eczane gündüz ve gece nöbeti tutarak hizmet vermiştir.¹⁰³

Mersin’de diğer şehirlerde olduğu gibi 1934’ten itibaren gece nöbetleri uygulanmaya başlamıştır.¹⁰⁴ Erzurum’da 1938’te başlayan gece nöbeti uygulaması diğer şehirlerden farklı olarak beş gün süreyle değiştirilmiştir. Şehirde bulunan Cumhuriyet, Vatan ve İstanbul eczaneleri beş gün süreyle nöbet tutmuştur. Böylelikle bir eczaneye 15 günde 5 gün kesintisiz nöbet tutmuştur.¹⁰⁵

1938 yılı başında Adana’da bulunan eczacılar Pazar nöbeti uygulamasını ve mesai saatlerinin 08.00-20.00 arasında olmasını kararlaştırmıştır.¹⁰⁶

99 “Eczanelerin Nöbet Cetveli,” *Ulus*, 17 Mayıs 1940, 6.; 1 Birinci kanun [Aralık] 1941, 7.; 1 Mart 1941, 5.

100 *İzmir Postası*, 23 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 4.; 25 Kanûn-ı evvel [Aralık] 1934, 4.

101 “Nöbetçi Eczaneler,” *Anadolu*, 13 Mart 1938, 4.

102 *Savaş*, 10 Temmuz 1934, 2.; 11 Temmuz 1934, 2.; 12 Temmuz 1934, 2.

103 *Savaş*, 13 Temmuz 1934, 3.

104 “Nöbetçi Eczane,” *Yeni Mersin*, 2 Ağustos 1934, 3; 3 Ağustos 1934, 3; 17 Şubat 1935, 4.

105 *Doğu*, 4 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 5 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 6 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 7 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 8 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 9 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 11 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 12 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 13 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 14 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 15 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 16 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 18 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 19 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 20 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 21 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 22 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2.

106 Kocacık, *Farmakoloğ*, 70.

**Nöbetçi
Eczaneler**

Haftalık cedvel

Bir hafta zarfında geceleri nöbetçi bulunan eczaneleri, günleri ve isimleri ile yazıyoruz:

Pazartesi:
Kemeraltında Şifa; Karataşte Santo; Keçecilerde Yeni İzmir; Ayvuklada Halk.

Salı:
Kemeraltında Birlik; Güzelyahda Güzelyah; Tiliklikte Faik; İki çeşmelikte İkiçeşmelik; Türkpazarında Abdüsselâm.

Çarşamba:
Kemeraltında Birlik; Karantinada Eşref; Kemerde Ali Hayreddin; Eşrefpaşada Eşrefpaşa.

Perşembe:
Kemeraltında Sıhhat; Karataşte Santo; Keçecilerde Yeni İzmir; Türkpazarında Asri; Ayvuklada Halk.

Cuma:
Kemeraltında Şifa; Tiliklikte Faik; Eşrefpaşada Eşrefpaşa; Türkpazarında Abdüsselâm.

Cumartesi:
Kemeraltında Hilâl; Güzelyahda Güzelyah; Türkpazarında Asri; İkiçeşmelikte İkiçeşmelik; Alsancakte Sağlık.

Pazar:
Kemeraltında Sıhhat; Karantinada Ahmed Eşref; Kemerde Kamer; Eşrefpaşada Eşrefpaşa; Alsancakte Ahmed Lütfi.

Şekil 8. Mart 1938’de İzmir için hazırlanan haftalık nöbet çizelgesi. (“Nöbetçi Eczaneler,” Anadolu, 13 Mart 1938, 4).

Türk Eczacıları Birliği'nin (TEB) Kurulmasından Sonraki Düzenlemeler

1953'te yayınlanan *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun*'da gece, Pazar ve bayram nöbetlerinin kimin tarafından hazırlanacağı açıkça belirtildiği halde İstanbul'da bu dönem içerisinde nöbet cetvelleri *Türkiye Eczane Sahipleri Cemiyeti*¹⁰⁷ tarafından hazırlanmış ve Hükümet Tabipliği'ne onaylatılmıştır.¹⁰⁸ *Türk Eczacıları Birliği* (TEB) Kanunu 2 Şubat 1956 tarihinde yürürlüğe girmiş¹⁰⁹ ve eczacılık sanatını icra edenlerin eczacı odaları yoluyla birliğe üye olma mecburiyeti getirilmiştir. Tüm eczacıların (eczane sahibi, ilâç deposu sahibi, laboratuvar sahibi, serbest çalışan vb.) bir çatı altında toplanması meslek camiasının tek ses oluşturmasını sağlamıştır. TEB'in kurulmasından sonra bölgelerde eczacı odalarının kurulması zaman almıştır. Bu zaman içerisinde, *Türkiye Eczane Sahipleri Cemiyeti*, eskiden beri yaptığı gibi İstanbul için nöbet çizelgelerini hazırlamaya devam etmiştir. Cemiyet, nöbet çizelgesi hazırlama işini 1960'lı yıllarda da sürdürmüştür.¹¹⁰ *Türkiye Eczane Sahipleri Cemiyeti* tarafından İstanbul için hazırlanan 1959 ve 1961 yılı nöbet çizelgeleri **Şekil 9** ve **Şekil 10**'da verilmiştir. Çizelgelerin altına eczanelerin açılış ve kapanış saatleriyle birlikte nöbete ilişkin esaslar yazılmıştır. 1961 yılı Beyoğlu bölgesi nöbet çizelgesinde bulunan yedinci maddede bayram tatili günleri sıralanmıştır. Bu maddenin son cümlesinde "*Bayram gününe nöbet rastlayan eczaneler ertesi gün tatil yapabilir*" ifadesi önem arz etmektedir.

107 1930'lu yıllarda birkaç kez isim değiştiren eczacılık cemiyeti en son 1939 yılında *Türkiye Eczacıları Cemiyeti* adını almıştır. 1954 yılında eczacılar kanunundaki eczane tahdidi kalkınca eczane sayıları artmış ve cemiyetin içinde bulunan depo ve laboratuvar sahipleri ayrılmıştır. Bunun üzerine 1954 yılında cemiyet adını *Türkiye Eczane Sahipleri Cemiyeti* olarak değiştirmiştir. Bkz. Remzi Kocaer, *Türkiye Eczacılar Almanığı* (İstanbul: Kulen Matbaası, 1966), 343; Turhan Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 3358 Eczacılık Fakültesi No. 47, 1985), 375.

108 "Murakıp Raporu," *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 1 (1958): 46.

109 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 9223, 2 Şubat 1956.

110 Türkiye Eczane Sahipleri Cemiyeti Yönetim Kurulu, "Planlama ve Serbest Eczaneler," *Pharmacia* 6 (Kasım 1966): 29.

Eczanelerin mesai saatleri ile gece, Pazar ve bayram nöbetleri TEB ve eczacı odalarının kurulmasıyla belirli bir düzene girmiştir. Eczane açılış saati 08.00 iken kapanış saati 20.00, öğle tatili ise 13.00-14.00 arasındadır. Cumartesi günleri öğle tatili yapılmamaktadır. Bayram günleri ise şöyle sıralanmıştır:¹¹¹

Nöbetin Adı	Nöbet Günü
Haftanın her Pazar günü	1 gün
Ramazan Bayramı	1. ve 2. günü
Kurban Bayramı	1. ve 2. günü
23 Nisan Çocuk Bayramı	1 gün
19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı	1 gün
30 Ağustos Zafer Bayramı	1 gün
29 Ekim Cumhuriyet Bayramı	1 gün

TEB'in kurulmasıyla birlikte, günlük 18 veya 24 saat olan mesai saatleri günlük on iki saatte (08.00-20.00) indirilmiştir. Günlük on iki saatlik mesai de eczacılar arasında tartışılmış ve fazla bulunmuştur. Dönemin TEB Başkanı Prof. Selahattin Tandal¹¹² da mesai saatinin fazlalığına değinmiştir.¹¹³ 1975'ten sonra eczanelerin kapanış saatleri akşam saat 19.00 olarak belirlenmiştir.¹¹⁴ İş kanununun günlük sekiz saatlik çalışma usul ve esasları, bu saatin belirlenmesinde etkili olmuştur. TEB ve eczacı odalarının kurulmasından sonra bölgenin özellikleri, yerel dinamikler, turistik bölgeler, yaz ve kış saati uygulaması gibi farklılıklar da göz önüne alınarak eczanelerin mesai saatlerinin ayarlanması bölge eczası odasına bırakılmıştır. Günümüzde eczaneler, kendi bölgelerinin iç dinamiklerine göre ayarlanmış mesai saatlerine uymaktadırlar. Örneğin 1983 yılında İzmir'de eczane mesai saatleri 08.30-20.00 arasında uygulanmıştır.¹¹⁵ 1987 yılında Ankara'da mesai saatleri için kış aylarında 08.00-19.00 olarak belirlenirken, yaz aylarında 08.00-20.00 olarak belirlenmiştir.¹¹⁶ 2019 yılında ise Sakarya'da Ekim-Nisan ayları arasında 08.30-18.30 olarak belirlenirken, nisan ekim ayları arasında 08.30-19.00 olarak belirlenmiştir.¹¹⁷

111 "Bölge Odalarından Haberler," *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 1 (1958): 77.; "Resmi Yazılar," *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 3, 1 (1960): 46.

112 Tandal, 1906 yılında İstanbul'da doğmuş ve 1927 yılında Eczacı Mektebi'nden diplomasını almıştır. 1928 yılında analitik kimya asistanlığına başlamıştır. 1937 yılında Kabil Üniversitesi'nde Farmasötik Kimya eğitimi vermek üzere görevlendirilmiştir. Bu üniversitede ordinaryüs unvanına kadar yükselmiş ve 1947'de yurda geri dönmüş ve Bebek Eczanesi'ni açmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeref Etker, "Afganistan'da Türk Eczacıları: Ord. Prof. Selahattin Tandal," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12, 1 (2010): 67-74. 21 Mayıs 1956 tarihindeki 1. Büyük Kongre'de TEB Genel Sekreteri, 2. Büyük Kongre'de TEB İkinci Başkanı, 3. Büyük Kongre'de TEB Başkanı seçilmiştir. 1964 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. Bkz. *Bir Kurumun Öyküsü: Türk Eczacıları Birliği 1956-2006*, Yay. Haz. Afife Mat, (Ankara: Türk Eczacıları Birliği Yayınları, 2007): 23-26.

113 Selahattin Tandal, "Bugünkü Eczacılık," *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 1 (1958): 6.

114 Faruk Onger, "Geçmişten Geleceğe," *Pharmacia* 34, 2 (1978): 10.

115 "Haber-Duyuru," *İzmir Eczacı Odası Bülteni* (Mart 1983): 41.

116 "Oda Haberleri," *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 9, 1 (1987): 58.

117 2019-2020 Yılı 1. Dönem Gece Nöbetleri, erişim 8 Aralık 2019, <http://seo.org.tr/nobetlist/gece.htm>

Eczanelerin mesai ve nöbet saatlerinin belirlenmesinde yerel veya bölgesel dinamiklerin etkileri olduğu gibi ulusal afet vb. durumlarda da farklı usuller devreye alınmaktadır. 2019 yılı sonu itibariyle Çin'in Wuhan bölgesinde başlayan COVID-19 salgını, önce Çin'de kısa süre içerisinde ve ardından diğer dünya ülkelerine yayılarak pandemi haline gelmiştir.¹¹⁸ Virüsün Türkiye'yi etkisi altına almasından sonra eczacı odaları bölgesel olarak değerlendirme yapmaya başlamıştır. Bu çerçevede mesai saatlerinin kısaltılmasından, nöbetçi eczane sayısının artırılmasına kadar bir dizi acil eylem planı oluşturulmuştur.

Her eczacı odası, eczane sayısını ve şehrin ihtiyacını göz önüne alarak mesai saatlerini ayarlamıştır. Sakarya'da 1 Nisan 2020 tarihi itibariyle eczane mesai saatleri 09.30-17.30 arasında çekilmiş ve cumartesi günleri nöbet uygulaması başlatılmıştır.¹¹⁹ İstanbul'da 2 Nisan 2020 tarihi itibariyle eczane mesai saatleri 09.00-18.00 arasına çekilmiş ve cumartesi günleri nöbet uygulaması başlatılmıştır.¹²⁰ Buna benzer uygulamalar diğer bölge eczacı odalarınca yapılmış ve sokağa çıkma yasaklarının kaldırılmasına paralel olarak mesai saatleri yeniden düzenlenmiştir. Sakarya'da 1 Haziran 2020 itibariyle mesai saatleri 08.30-18.30 olurken, İstanbul'da 09.00-19.00 olarak değiştirilmiş ve cumartesi nöbetleri kaldırılarak normal çalışma düzenine geçilmiştir.¹²¹

İlaçlara Nöbet Zammı ve Pazar Ruhsatıyeleri

Eczacıların 1920'li yıllardan beri uğraştıkları ilaç tarife talimatnamesi 1956 yılında yürürlüğe girmiştir.¹²² Yürürlüğe giren bu talimatnamede nöbette yapılan majistral ilaçlara ait reçetelere nöbet zammı hakkı verilmiştir.

Madde 6: Ayrıca, bayram, gece ve pazar nöbetleri tutmakla mükellef eczanelerde gündüz nöbetlerinde sabah sekizden, gece nöbetlerinde saat yirmiden sonra hazırlayacakları reçetelerin tutarlarına da % 30 nöbet zammı yapılır. Nöbet tutmakla mükellef olmayanlar nöbet zammı alamazlar.

Nöbet zammını ve diğer ücretleri gösterebilmek adına reçetelerin arkasına basılmak üzere bir kaşe hazırlanmıştır. Kaşede ilaç bedeli, nöbet zammı, nöbet saati, ambalaj fiyatı gibi bölümler bulunmaktadır. Hasan Derman'ın Sağlık Eczanesi'ne ait kaşe örneği **Şekil 11**'de görülmektedir.¹²³

118 Bahadır Feyzioğlu, "SARS-CoV-2 Kökeni," *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research* 4, 30 (2020): 2.

119 Eczane Çalışma Saatleri Hakkında, erişim 10 Haziran 2020, <http://www.seo.org.tr/haberdetay-ECZANE-CALISMA-SAATLERI-HAKKINDA-01-04>

120 Eczane Açılış Kapanış Saatleri Değişmiştir, erişim 10 Haziran 2020, https://www.istanbuleczaciiodasi.org.tr/?page=haberler&news_ID=4787

121 Eczane Çalışma Saatleri Hakkında, erişim 10 Haziran 2020, <http://www.seo.org.tr/haberdetay-ECZANE-CALISMA-SAATLERI-HAKKINDA-29-05> ; Eczane Açılış - Kapanış Saatleri Hakkında, erişim 10 Haziran 2020, https://www.istanbuleczaciiodasi.org.tr/?page=haberler&news_ID=4820

122 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 9255, 10 Mart 1956.

123 Hasan Derman, *Tarifemiz ve Yakın Tarihçesi* (İstanbul: Eczacı Kütüphanesi Neşriyatı 38 (EKN), Hüsnütabiat Matbaası, 1956), 14.

Sağlık Eczanesi - İstanbul

B							
A							
C							
U							
N							
İs.				N.	R. N.	Ta.	İM.
Fi.							

B- İlaç bedeli, A- Meslek hakkı, C- Anbalaj, U- Uyuşturucu madde, N- Nöbet zammı, İS- İskonto, Fi- Formül fiatı, N-S Nöbet esnasında yapılmışa nöbet saati, RN- Reçete No. su TA- Tarihi, İM- Yapanın imzası.

Şekil 11. Sağlık Eczanesi için hazırlanmış kaşe örneği Hasan Derman, *Tarifemiz ve Yakın Tarihçesi* (İstanbul: Eczacı Kütüphanesi Neşriyatı 38 (EKN), Hüsnütabiat Matbaası, 1956), 14).

8 Eylül 1956

A	40				
B	41				
C	20				
Y	101				
	100				

56/27801

Şekil 12. Fuat Hasip Çavuşoğlu'nun Ahmediye Eczanesi'ne ait kaşe, 1956 (Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı II* (İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 1998), 95).

Hafta tatili ruhsatiyesi ile ilgili olarak Anadolu’da farklı uygulamalar yapılagelmiştir. 1931 ve 1941 yılında bu konuyla ilgili olarak tamimler yayınlanmışsa da ruhsat harcı sorunu 1950’lerin sonlarında da devam etmiştir. Bursa Eczacı Odası harç meselesini belediye ile görüşmüş ve Pazar nöbetleri sırasında ruhsatiye alınmasını engellemiştir.¹²⁴ Dâhiliye Vekâleti, Pazar ruhsatiye ile ilgili 1959 yılında valiliklere yazı göndermiş ve tatil günlerinden nöbet tutan eczanelerden ruhsatiye alınmasını engellemiştir.¹²⁵ Eczanelerin hafta tatili ruhsatiyesi sorunu dönem dönem tekrar gündem olmuştur. *Hafta Tatili Kanunu* 2017 yılından *Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretimin Desteklemesi Amacıyla Bazı ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* ile yürürlükten kaldırılması sonucunda bu sorun tamamen ortadan kalkmıştır.¹²⁶

1953 yılında yürürlüğe giren *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanuna* ve bu kanuna göre hazırlanan talimatnameden sonra 13 Ekim 1992 tarihinde *Eczaneler ve Eczane Hizmetleri Hakkında Yönetmelik* yayınlanmıştır.¹²⁷ Yönetmeliğin 18. maddesi nöbet levhalarıyla ilgilidir.

Madde 18: Eczaneler, kapalı olsalar dahi, nöbetçi eczaneleri gösteren ışıklandırılmış bir levha asmak zorundadırlar. Ayrıca, nöbetlerde içerdekileri uyarmak için, eczane kapılarında zil düzeni kurulması zorunludur.

Aynı yönetmeliğin 28. Maddesi, daha önceki yasa ve yönetmeliklerin aksine, nöbetçi eczane dışında kalan eczanelerin kapanmasına yöneliktir.

Madde 28: Birden fazla eczanesi olan yerlerde, bayram ve diğer resmi tatil günlerinde ve belirlenen çalışma saatleri dışında, yalnız nöbetçi eczaneler açık kalacaklardır. Nöbetçi olmayan eczacılar eczanelerini kapatmaya mecburdurlar.

Aynı yönetmeliğin 29. Maddesi, nöbetçi eczane sayısı ve mesai süresi hakkındadır.

Madde 29: Eczanelerin buldukları yerlerin özellikleri de göz önüne alınarak, nöbet tutulacak günler ve çalışma saatleri ile kaç adet eczanelerin nöbetçi kalacağı, bölge eczacı odası veya temsilcisi tarafından belirlenir ve bir nöbet listesi hazırlanır. Bu listele il sağlık müdürlüğü veya görevli yetkililerin kabul ve onayı ile uygulamaya konulur. Nöbetçi eczanelerin halk tarafından kolayca bilinmesi için, hazırlanan nöbet listeleri, eczacı odası yetkililerince polis merkezlerine, garnizon komutanlıklarına, PTT danışma servisine, yataklı tedavi kurumlarına, mahalli gazetelere ve ilgili olabilecek diğer kurumlara verilir. Gece nöbet tutacak eczanelerin gece boyunca mutlaka kapılarının açık olması zorunlu değildir. Ancak, eczane sahip ve mesul müdürünün başvuru halinde gereken hizmeti yerine getirmesi şarttır.

124 “7. Bölge Bursa Eczacı Odası Kongre Zaptı,” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 2 (1958): 53.

125 “Resmi Yazılar,” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 2, 4 (1959): 31.

126 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 30111, 1 Temmuz 2017.

127 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 21374, 13 Ekim 1992.

1956 yılında yürürlüğe giren TEB Kanunu'nda 1995 yılında bazı değişiklikler (madde 2/n) yapılmıştır.¹²⁸ Yapılan bu değişikliklerin bazıları mesai saati, nöbet çizelgesi ve nöbet hizmetini yerine getirmemek ile ilgilidir. Oda yönetim kurulu, eczanelerin mesai saatlerini ve nöbet çizelgelerini hazırlayarak mahallin en büyük sağlık amirine onaylatır, nöbet görevini yerine getirmeyen veya nöbetçi olmadığı halde eczanesini kapatmayan eczacıları oda haysiyet divanına sevk etmek ve mahallin en büyük sağlık amirine bildirmekle görevlidir.

2004 yılında yönetmeliğin dokuzuncu maddesinin dördüncü ve beşinci fıkralarında değişiklik yapılmıştır.¹²⁹ Yapılan değişiklikle birlikte ilk kez kanuni olarak nöbet hizmetinden muaf olan eczane tanımı yapılmıştır. Uluslararası havalimanlarında bulunan eczanelerin de bölge eczacı odası tarafından belirlenen çalışma saatlerine uymaksızın 24 saat boyunca eczaneyi açık tutulabileceği ifade edilmiştir.

Madde 2: Serbest eczaneler halkın serbestçe girip çıkabildiği yerlerde açılabilir. Eczanelerin bağımsız dükkânlarda açılması ve faaliyet göstermesi zorunludur. Eczanenin laboratuvarının doğrudan dışarıyla bağlantısı olmamak ve ilgili mercilere bildirilen projesinde belirtilmek kaydıyla, birden fazla kapısı olabilir. Ancak bu kapılardan hiçbiri başka dükkân veya mağaza içine açılmaz. Eczanenin güvenliği eczane sahip ve mesul müdürü eczacının sorumluluğu altındadır. Alışveriş merkezlerindeki de dâhil olmak üzere eczanelerin bağlı olduğu bölgedeki eczane çalışma gün ve açılış kapanış saatlerine uyması zorunludur. Ancak geceleri kapalı olan alışveriş merkezlerindeki eczaneler nöbetten muaf tutulur. Uluslararası uçuşa açık olan havaalanları içinde yer alan eczaneler, eczane çalışma gün ve saatleri dışında da 24 saat açık olabilirler. Bu durumda biri eczanenin sahibi olmak kaydıyla her 8 saat için bir eczacı bulundurulması zorunludur.

Aynı yönetmeliğin 17. maddesi 2007 yılında değiştirilmiştir.¹³⁰ Yapılan değişiklikle birlikte eczanelerin kolayca tanınmasını ve ayırt edilmesini sağlamak adına “E” logo zorunluluğu getirilmiştir.

Madde 1: Eczanelerin dış cephesine, asgarî ve azamî ebatları ile renkleri Türk Eczacıları Birliği'nce belirlendikten sonra Sağlık Bakanlığı'na uygun görülecek standartlarda, iki cepheden kolayca görülecek yükseklikte, görüntü kirliliğine ve haksız rekabete yol açmayacak, çevreyi rahatsız etmeyecek, reklam izlenimi oluşturmayacak özellikte olmak kaydıyla “E” logolu ışıklı levha konulur.

“E” logo zorunluluğu sadece eczanelerin ayırt edilmesini sağlamak olmayıp aynı zamanda eczanenin açık olduğu saatlerde sürekli yanması, kapalı olduğu saatlerde söndürülmesi ve nöbetçi bulunduğu zamanlarda da yanıp söner vaziyette bırakılması sağlanarak halkın eczaneye erişimi kolaylaştırmak amaçlanmıştır.

128 *Eczacılık Mevzuatı*, Yay. Haz. Erdal Kart, Zuhâl Çolak, Gökhan Pekcan, Hüseyin Öğüşlü, (Ankara: Türk Eczacıları Birliği Yayınları, 2017): 14.

129 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 25665, 9 Aralık 2004.

130 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 26454, 6 Mart 2007.

Eczanelerde, nöbetçi eczaneleri gösteren levha zorunluluğu 1927 yılında yürürlüğe giren eczaneler talimatnamesinden beri bulunmaktadır. 2014 yılından yürürlüğe giren *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Yönetmelik*'te de nöbet levhası zorunluluğu bulunmakla birlikte gelişen teknolojiyle levhaların dijital olabileceği belirtilmiştir.¹³¹

Madde 26 : (1) Eczanelerin, kapalı olsalar dahi, nöbetçi eczanelerin adı, adresi ve telefon bilgilerini dışarıdan görülebilir, kolayca okunabilir şekilde ışıklandırılmış veya dijital ortamda ilân etmeleri gerekir.

(2) Eczanelerin gece nöbeti hizmeti verirken kapılarının kapalı tutulması hâlinde kapılarında zil bulundurması gerekir.

Aynı yönetmeliğin 34. ve 35. maddeleri mesai saatleri ve nöbet düzeniyle ilgilidir.

Madde 34: (1) Alışveriş merkezlerindeki de dâhil olmak üzere eczaneler bağlı olduğu bölgedeki eczane çalışma gün ve açılış kapanış saatlerine uymak zorundadır. Birden fazla eczane bulunan yerlerde, belirlenen çalışma saatleri dışında ve resmî tatil günlerinde yalnız nöbetçi eczaneler açık kalır. Nöbetçi eczane dışındaki eczaneler nöbet saatlerinde faaliyet gösteremezler.

Madde 35: (1) Eczacı odası veya temsilcisi tarafından eczanelerin buldukları yerlerin özellikleri ve mevcut eczane kapasitesi göz önüne alınarak eczane çalışma saatleri, nöbet tutulup tutulmayacağı, nöbet tutulacak ise nöbet tutulacak günler ve çalışma saatleri ile kaç adet eczanenin nöbetçi kalacağı belirlenir ve bir nöbet listesi hazırlanır. Bu listeler, hizmette aksaklık yaratmayacak şekilde zamanında ilçe ve il sağlık müdürlüğüne gönderilir. İlçe ve il sağlık müdürlüğünün kabul ve onayı ile uygulamaya konulur.

(2) Geceleri kapalı olan alışveriş merkezlerindeki eczaneler nöbetten muaf tutulur. Uluslararası uçuşa açık olan havaalanları içinde yer alan eczaneler, eczane çalışma gün ve saatleri dışında da 24 saat açık olabilirler. Bu durumda biri eczanenin sahibi olmak kaydıyla her 8 saat için bir eczacı bulundurulması zorunludur.

(3) Nöbetçi eczane listeleri, il sağlık müdürlüğü tarafından bölge eczacı odalarına, Türk Eczacıları Birliğine, il emniyet müdürlüklerine, garnizon komutanlıklarına, danışma servislerine, yataklı tedavi kurumlarına, mahalli veya ulusal gazetelere ve ilgili olabilecek diğer kurumlara gönderilir. Ayrıca nöbetçi eczanelerin isim ve adreslerini gösteren listeler il sağlık müdürlüğünün internet sitesinde ilân edilir.

(4) Nöbetçi eczaneler tarafından, haksız rekabete yol açacak şekilde ilân yapılamaz.

(5) Gece nöbet tutacak eczanelerin gece boyunca kapılarının açık olması zorunlu değildir. Ancak eczane sahip ve mesul müdürünün veya ikinci eczacının, başvuru hâlinde gereken hizmeti yerine getirmesi zorunludur.

131 T. C. Resmi Gazete, sayı 28970, 12 Nisan 2014.

Eczane Nöbetleri ve Sorunlar

Eczanelerin nöbetlerinde geçmişten günümüze uzanan sorunlar olmuştur. Bu sorunların başında hırsızlık vakaları ve halkın eczaneye ulaşamaması gelmektedir. Özellikle büyük şehirlerde mesafe uzaklıklarından dolayı sorunlar hep var olmuştur. Halkın nöbetçi eczaneye ilgili şikâyetlerinde basına yansıyan örneklerinden biri 1930 yılında İstanbul’da olmuştur.¹³² “Nöbetçi olduğu halde uzun bir süre eczacıya ulaşılammış ve eczane açtırılmamıştır”, şeklinde haberler çıkmıştır. Buna benzer haberler dönem dönem basına yansımıştır.¹³³ 1951 yılında Adapazarı’nda eczanesi bulunan Sedat Kurangil’in¹³⁴ nöbetçi olduğu gece eczanesinin kapalı olduğu, vatandaşların ilâç alamadıkları yönünde şikâyetler yapılmış ve konuyla ilgili bakanlıkça soruşturma başlatılmıştır.¹³⁵ Sedat Bey konuya ilişkin açıklamasını aynı gazetede yayınlamış ve evinin eczanesine yakın olduğunu çağırıldığı halde eczaneye gelerek ilâcı hazırladığını ifade etmiştir.¹³⁶

Nöbet sorunları içerisinde sadece halkın şikâyetleri değil eczacıların da şikâyet ettiği bir konu olmuştur. 1927 yılında eczacılıkla ilgili kapsamlı bir kanun değişikliğiyle nöbetlerin resmiyet kazandığı dönemde halkın geceleri reçete olmadan ilaç dışındaki ihtiyaçlar için eczaneye müracaatları eczacılarca hoş karşılanmamıştır. Kanunun çıktığı ilk zamanlarda *İstanbul Eczacılar Cemiyeti* geceleri reçete olmadan yapılan müracaatlarda eczanelerin açılıp açılmayacağını Sihat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti’ne sormuştur. Vekâlet konuyla ilgili olarak eczaneler talimatnamesinin 54. maddesinden hareketle ancak reçete ile yapılan müracaatlarda eczanelerin açılmasının zorunlu olduğunu söylemekle birlikte, reçetesiz müracaatlarda eczanelerin açılmasının keyfiyete bırakıldığını vurgulamıştır.¹³⁷

Eczacıların geceleri reçete olmadan yapılan müracaatlara olan bakışının daha sonraki yıllarda da aynı şekilde olduğu görülmektedir. 1958 yılında *Türkiye Eczane Sahipleri Cemiyeti* gece nöbetlerinden sadece reçeteli müracaatların yapıldığını göstermesi adına bir

132 “Nöbetçi Eczaneden Beklenen Bu Mu?,” *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1930, 2.

133 “Nöbetçi Eczane Böyle Mi Olur?,” *Doğu*, 20 İkinci kanun 1938, 4.; “Vazifeli Olduğu Gece Kapalı Bulunan Nöbetçi Eczane,” *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1946, 4.; “Nöbetçi Eczanelerden Daha İyi Faydalanılmalı,” *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1958, 1.; “Eczacıların Gece Nöbeti Çıkmazı,” *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1987, 11.; “Nöbetçi Eczane Bulmak Zor,” *Cumhuriyet*, 12 Şubat 2008, 9. “Hakan Gençosmanoğlu, “Nöbet Meselesi ve Sabit Eczaneler,” erişim, 5 Ocak 2019, <http://eczacininsesi.com/?yon=gundem&id=502>

134 Sedat Kurangil, 1918 yılında eczacı diplomasını almıştır. Adapazarı’nda Yeni Eczane isimli eczanesini açmış uzun bir süre Sakarya’da faaliyet gösterdikten sonra Sinop’a göç etmiş ve orada Cumhuriyet Eczanesi isimli eczaneyi açmıştır. Tarihi henüz tam olmamakla birlikte bir sürede Ankara’da Atatürk Sanatoryumu’nun baş eczacılığı yapmıştır. Bkz. Eyüp Talha Kocacık, “Kocaeli Sancağı’nın Adapazarı ve Diğer Kazalarındaki Eczacıları 1874-1954,” *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu (25-27 Mart 2016; Kocaeli) Bildiri Kitabı-III* (Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları No. 38, 2017), 2576-2577.

135 “Bu Ne Biçim Nöbet,” *Adapazarı Akşam Haberleri*, 10 Aralık 1951, 1.

136 Sedat Kurangil, “Tavzih,” *Adapazarı Akşam Haberleri*, 18 Aralık 1951, 1.

137 “İstanbul Eczacılar Cemiyeti Riyasetine: 6 Eylül 1927 Tarihli İstidanz Cevabıdır,” *Türk Eczacı Âlemi* 2, 7 (1928): 102+1.

levha yaptırmış ve isteyen eczanelerin asabileceklerini söylemiştir.¹³⁸ Hazırlanan levhada şu ifade yer almaktadır:

“Eczaneler Talimatnamesinin 41. nci maddesi gereğince nöbet gecelerinde yalnız reçete ile yapılacak müracaatlar kabul edilir.”

Nöbetçi eczanelerde bu gibi sorunların yanında can güvenliği ve hırsızlık olaylarının da yaşandığı vakidir. 1935 yılında Cağaloğlu Eczanesi'nin nöbetçi olduğu gece hırsızlık yapıldığı basına yansımıştır.¹³⁹ Daha vahim durumların yaşandığı nöbetçi eczaneler olmuştur. 1988 yılında Ankara, Cebeci'de Yalçiner Eczanesi'nin sahibi Eczacı Erdal Yalçiner gece nöbeti sırasında uyuşturucu bağımlısı iki kardeş tarafından katledilmiştir.¹⁴⁰

Nöbetçi eczanede yaşanan bu gibi sorunlar zaman zaman tekrarlanmaktadır. Eczanelerin nöbet mesaisiyle ilgili eczacılar bazı edebi eserler yazmışlardır. Eczacı odalarına ait aylık dergilerde nöbetlere ilişkin şiirler ve öyküler bulunmakla birlikte bir eczacı tarafından yazılmış bir tiyatro oyunu da bulunmaktadır. Aydın, Kuşadası'nda 1970'li yıllardan beri eczacılık yapan Ecz. Süleyman Arslantürk 1999 yılında “Nöbetçi Eczane” isimli bir tiyatro oyunu yazmış ve Kuşadası Amatör Tiyatrocuları tarafından 6-7 defa oynanmıştır.¹⁴¹ 2 perdelik bu oyun, turistik bir kasabada gece nöbeti sırasında bir eczacının başına gelenleri ve eczacının olaylara yaklaşımını konu edilerek eczane nöbetlerinden bir kesit sunmaktadır.¹⁴² Arslantürk tarafından yazılan “Nöbetçi Eczane” isimli tiyatro oyunu belki *Türk Eczacıları Birliği* tarafından oluşturulacak bir tiyatro oyun ekibiyle veya TEB'in organize edeceği profesyonel bir ekiple 14 Mayıs Türk Eczacılık günlerinde gösterime sunulması eczanelerin nöbet sorunlarının halka aktarılmasını sağlayabilir.

Tüm yurttta 26.177 eczane eczacısı¹⁴³, 54 bölge eczacı odasıyla büyük bir feraset ve titizlikle hazırlanan nöbet listeleri ve büyük bir feragatle eczane eczacıları tarafından tutulan gece, pazar ve bayram nöbetleri sıfır soruna yakın olarak yürütülmektedir. TEB ve eczacı odaları eczacıların mesai saati ayarlaması konusunda bilgi maiyetinde kitapçıklar da yayınlamaktadır.¹⁴⁴

138 “Meslek Haberleri,” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 2 (1958): 49.

139 “Cağaloğlu Eczanesi'nde Bir Hırsızlık,” *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1935, 4.

140 “Nöbetler ve Can Güvenliği,” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 10, 2 (1988): 56-59.

141 Eczacı Süleyman Arslantürk'ün bilgi notu. 12 Aralık 2019.

142 Süleyman Arslantürk, *Nöbetçi Eczane* (İstanbul: Pastel Matbaası, 1999), 4-79. Arslantürk'e ulaşmamı sağlayan Aydın Eczacı Odası Başkanı Sayın Eczacı Sefa Karaaslan'a ve yaptığımız telefon görüşmelerinde tüm kibarlığıyla bana bilgi aktaran ve oyunun bir kopyasını gönderme nezaketini gösteren meslektaşım Sayın Eczacı Süleyman Arslantürk'e teşekkürü bir borç bilirim.

143 Üzeyir Fidan, Meltem Türker ve Özge Durak Albayrak, *Eczanelerde Ekonomik ve Finansal Durum Araştırması* 2019 (Ankara: Türk Eczacıları Birliği Yayınları, 2019), 11.

144 Ankara Eczacı Odası, *Eczane Çalışma Saatleri Hakkında İnceleme* (Ankara: Dijital Basımevi, 2013), 1-20.

cumartesi günlerinin nöbete dâhil edilmesi ve mesai saatleri belirlenmesi tartışılmış; eczacı odası tarafından yıllık olarak hazırlanan nöbet çizelgeleri eczacılara satılmış/dağıtılmıştır.¹⁴⁶ Nöbet çizelgeleri, odalarda belirli kurallar ve protokoller üzerinde hazırlanmıştır.¹⁴⁷ Mersin Eczacı Odası tarafından 2017 yılında uygulamaya alınan nöbet protokolü (Ek-I)'de verilmiştir. Oda Haysiyet Kurulu, nöbet hizmeti birçok bölgede protokollere bağlanıp belirli kurallar getirildikten sonra protokol hükümlerini yerine getirmeyen eczacılar hakkında gerekli işlemleri yapmıştır.¹⁴⁸ Eczacı odaları hazırladıkları nöbet çizelgelerini teknolojinin gelişmesiyle odaya ait internet sayfalarından yayınlamaya başlamış, aynı zamanda online olarak halkın nöbetçi eczane isimlerine ulaşması sağlanmıştır.¹⁴⁹ TEB, eczanelerin nöbet hizmetinin iyileştirilmesi ve halkın nöbetçi eczaneye ulaşımını kolaylaştırmak adına çalışmalar yapmaktadır.¹⁵⁰ Yapılan çalışmalardan en güncel olanı da, halkın, nöbetçi eczanenin isim ve adreslerine internet ortamından ulaşabilmesi adına “Eczanem Nerede” isimli bir uygulamadır.¹⁵¹ Bu uygulama sayesinde isteyen herkes, istediği şehir ve/veya ilçedeki nöbetçi eczane bilgilerine ulaşabilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma boyunca eczanelerin mesai saatlerinin belirlenmesi ve nöbet usulleri üzerine çalışılmış olup farklı dönemler için farklı sonuç veya değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. Araştırmanın zorluğu kaynakların son derece az ve bu konuda daha önce yapılmış herhangi bir araştırma olmamasıdır.

Osmanlı dönemine baktığımızda ülkenin genelinde oldukça sınırlı sayıda olan eczanelerin günün her saatinde hizmet verdiği, mesai saati açısından diğer esnaf dükkânlarından çok farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Başka bir açıdan bakılacak olursa bu durumun eczacının keyfiyetinde olduğu yorumunu yapmak mümkündür. Öncelikle dönem için hastanelerin çalışma sisteminin kaynak yetersizliği açısından tam olarak aydınlatılmadığı gerçeğini unutmamak gerekmektedir. Fakat 1845 yılında İstanbul’da başlatılan “Nöbet mahalleri -

146 “Nöbet Cetvelleri,” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 3, 2 (1981): 56.; “Oda Haberleri,” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 5, 2 (1983): 57.; “Oda Haberleri,” *İzmir Eczacı Odası Bülteni* 8, 1 (1986): 31.; Nurettin Çerçi, “Güncel Bir Konu,” *Adana Eczacı Odası Bülteni* 1, 1 (1986): 5-7.; “Bölge Nöbet Kartları Yeniden Düzenlendi,” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 10, 1 (1988): 46.; “Anket,” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 12, 6 (1990): 206-211.; “Anket,” *Antalya Eczacı Odası Bülteni* 7, 4 (1933): 20.; “Odadan Haberler,” *Malabadi* 2, 3 (1998): 6.

147 “Nöbet Hizmetleri Protokolü Yürürlüğe Girdi,” *Samsun Eczacı Odası Bülteni* 6, 21 (1988): 53-54.; “Nöbet Protokolü,” *Kocaeli Eczacı Odası Bülteni*, 3 (Eylül 1996): 13.

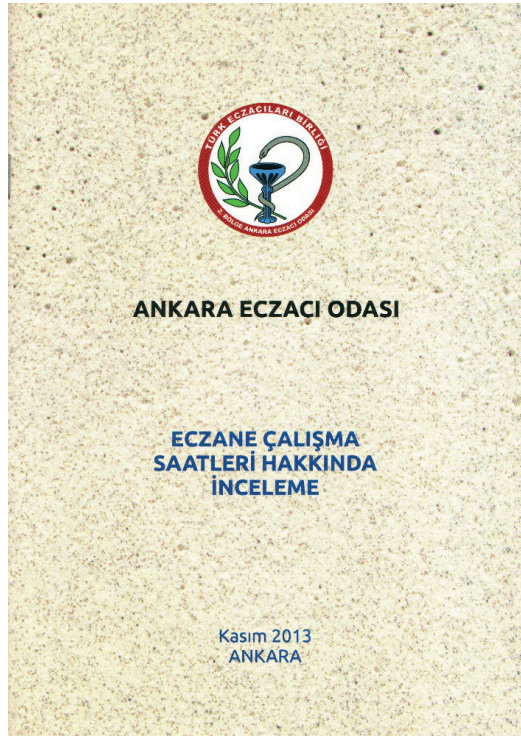
148 “Onur Kurulu Kararları,” *Bursa Eczacı Odası Bülteni* 24 (Haziran 1999): 23.

149 Nöbetçi Eczane, erişim, 8 Aralık 2019, <https://www.aydineczaciiodasi.org.tr/>; Nöbetçi Eczaneler, erişim, 8 Aralık 2019, http://www.eskisehireo.org.tr/sayfa/26463/nobetci_eczaneler; Nöbetçi Eczaneler, erişim, 8 Aralık 2019, <https://www.erzurumeo.org.tr/>

150 Nöbetçi Eczane Uygulamaları Konusunda TİTCK Yetkilileri ile Yapılan Toplantı Hakkında, erişim, 5 Ocak 2019, <https://www.teb.org.tr/news/7723/n%C3%B6bet%C3%A7i-eczane-uygulamalar%C4%B1-konusunda-t%C4%B0tck-yetkilileri-ile-yap%C4%B1lan-toplant%C4%B1-hakk%C4%B1nda>

151 Eczanem Nerede'nin Lansmanı Gerçekleştirildi, erişim, 24 Kasım 2019, <https://www.teb.org.tr/news/8549/Eczanem-Nerede%E7BF%BD%E7BF%BDnin-Lansman%C4%B1-Ger%C3%A7ikle%C5%9Ftirildi>

Nöbet eczahaneleri” uygulaması hastanelerin acil servis hizmetinin yetersiz olduğunu veya hizmetin olmadığını düşündürmektedir. Nöbet mahalleri için eczanelerin seçilmiş olunması da aynı zamanda ilâç tedarikinin de sağlanması açısından önemlidir. Bu uygulamadan hareketle İstanbul’da gece nöbetine yönelik bilinen ilk uygulamanın 1845 yılında başladığını söylenebilir. Nöbet mahalleri uygulamasının sonlandırılmasından sonra yine İstanbul özelinden yayınlanan 1898 tarihli İrade’den de anlaşıldığı gibi geceleri eczanelerin açılması eczacı keyfiyetindedir. Bu İrade, keyfiyeti ortadan kaldırarak belediyenin kontrolünde geceleri nöbetçi eczane kalmasını sağlamaya yöneliktir.¹⁵² Şu anki bilgiler ışığında İstanbul’da gece nöbeti uygulamasının resmi olarak ilk uygulanmaya başladığı tarih olarak 1898 yılı verilebilir. Bunun dışında eczaneler arasında yirmi dört saat boyunca açık kalan ve bunu reklam ve ilânlarla halka duyuran eczacılar da olmuştur.

Şekil 15. *Eczane Çalışma Saatleri Hakkında İnceleme* (Ankara: Ankara Eczacı Odası, 2013) isimli kitapçığın kapağı.

152 İrade’de bulunan “...gece ve gündüz nöbetçi eczacı bulundurulması zımında şehremaneti...” cümlesindeki gece kelimesi açıkça geceleri nöbetçi eczane bulundurulmasını sağlamaya yöneliktir. Fakat cümledeki “gündüz” kelimesi diğer esnaf dükkânları gibi istediği zamanlarda eczanesi açan-kapanan eczacılara mı, yoksa gayrimüslim eczacıların dini gün ve bayramlarında eczanelerine kapatmalarına mı yönelik olduğu bir soru işareti olarak durmaktadır.

Şekil 16. TEB tarafından yapılan “Eczanem Nerede” uygulaması.

Samsun’da 1910 yılında kurulan *Osmanlı Eczacılar İttihad Cemiyeti*’nin yaptığı düzenlemeyle Samsun için geçerli olacak şekilde Pazar günleri nöbet sistemi uygulanmıştır. Pazar günleri dönüşümlü olarak üç eczanenin nöbet tutması sağlanmış ve yerel gazetede nöbetçi eczane isimleri ilân edilmiştir. Nöbet uygulamasının yapılmasının dışında Osmanlı’nın tatil günü olan Cuma günü yerine Hristiyanların tatil günü olan Pazar günün seçilmiş olması şehirdeki gayrimüslim eczacı çoğunluğunu göstermekle birlikte Osmanlı Devleti’nin toplumsal yapısına farklı bir pencere de açmaktadır. Şimdiki bilgiler çerçevesinde Türkiye’deki ilk tam günlük (bugünkü anlamda Pazar veya bayram nöbetleri) nöbet sisteminin Samsun’da başladığını söylenebilir. Bununla beraber aynı tarihlerde Samsun’da gece nöbetine yönelik herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

1910 yılında Trabzon’da faaliyet gösteren Eczacı Ömer Dursun Bey’in *Hekim* gazetesine verdiği ilânlarda eczacıların kendi inisiyatifleriyle eczanelerini daha geç saatlere kadar veya gece boyunca açık tuttuğunu göstermektedir. 1910 yılında kurulan *Trabzon Osmanlı Eczacılar Cemiyeti*’nin 1911 yılı başında başlattığı gece nöbetleri resmi olarak ilân edilen ve bir periyot olarak beş aylık dönemi kapsayan ilk gece nöbeti uygulaması olarak göze çarpmaktadır. Aynı dönem içerisinde Eczacı Ömer Dursun Bey’in nöbetçi olduğunu göstermek adına eczanenin önüne yeşil-kırmızı camlı bir fener asması da bugünkü anlamda ülkede uygulanan ilk ışıklı “E” logo olarak görülmektedir.

Yine Osmanlı döneminde gece nöbetine yönelik yapılan ilk resmi düzenleme ise 1916 yılında yayınlanan *Alelumum Eczahaneler Talimatnamesi*'nde bulunmaktadır. Bu talimatnamede, geceleri nöbetçi eczane olmasını sağlamakla birlikte, nöbetçi olmayan eczanelerin kapatmalarına yönelik ifade bulunmamaktadır.

Bu talimatnameden sonra resmi olarak yapılan ama genel olarak yürürlüğe koyulamayan 1922 tarihli *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname*'de ilk kez gece nöbetinin başlangıç ve bitiş saati belirlenmiş ve gece nöbetleri dışında da resmi ve dini bayramlarda (gündüz nöbetçi eczane) da nöbet zorunluluğu getirilmiştir. Eczanelerin mesai saatleri 06.00-22.00 olurken gece nöbetlerinin mesai saatleri de 22.00-06.00 olarak belirlenmiştir. Nöbetçi eczanelerin belli olmasını sağlamak adına da eczanenin önünde sarı renkli bir fener yakılması belirtilmiştir.

Fakat bu kararname Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tanınmamış ve 27 Temmuz 1922 tarihinde, 1861 tarihli *Beledi İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamname*'ye nöbet ile ilgili madde ilâvesi yapmıştır. Yapılan bu ilâvede, ikiden fazla eczane bulunan yerlerde geceleri şehrin en büyük sağlık amiri tarafından düzenlenerek nöbetçi eczane bırakılması ve bu kurala uymayanlara cezai yaptırım yapılması sağlanmıştır.

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra çıkan 1927 tarihli *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun* ile gece nöbeti zorunlu olmakla birlikte resmi ve bayram günlerinde, hafta tatili olan Cuma gününde isterlerse nöbet tutabilecekleri kanunlaşmıştır. Bu kanun ve yönetmeliğinden hareketle eczanelerin hafta tatili yapmalarının önü ilk kez 1927 yılında açılmıştır. 1922 kararnamesi uygulanmadığından dolayı nöbetçi eczanenin belli olmasını sağlamak adına yönetmeliğe kırmızı hilal resimli fener yakılması zorunluluğu getirilerek, resmi olarak ilk kez nöbetçi eczanenin halk tarafından kolayca anlaşılması sağlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde ülkedeki eczacıların sayılarının artması ve eczacı cemiyetlerinin sürekli hale gelmesiyle birlikte eczacı kalfalarını sayıları da artmış ve kendi özlük haklarını aramak adına girişimlerde bulunmuşlardır. *Pratik Farmakoloğ Birliği*'nin 1934 yılında yaptığı girişimlerle sabah 06.00'da başlayıp akşam tercihe göre 23.00 ila 24.00 arasında kapanan eczanelerin akşam saat 21.00'da kapanması sağlanmıştır. 1934 yılı itibarıyla ülkedeki hemen hemen tüm şehirlerde geceleri nöbetçi eczane uygulamasının yapıldığı görülmüştür. Bu uygulamalar, yerel dinamikler, eczane sayısı, şehrin büyüklüğü gibi özelliklere göre farklılık göstermiştir. Örneğin Cuma günlerinin hafta tatili olması ve eczacılar kanununda isteğe göre nöbet tutulabilir denilmesiyle birlikte 1934 yılında Balıkesir'de Cuma günü tam günlük nöbet tutulurken, Mersin'de sadece geceleri nöbet tutulmuştur.

Hafta tatili 1935 yılında Cuma gününden Pazar gününe alınmasından sonra bazı eczacı ve eczacı kalfaları Pazar günlerinin nöbete dâhil edilerek tatil edilmesi konusunda çaba sarf etmişlerdir. İstanbul'da ilk Pazar nöbeti uygulaması da 19 Mart 1939 tarihinde başlamıştır.

Bu tarihten önce Adana'daki eczacılar kendi şehirleri için mesai saatlerini 08.00-20.00 olarak belirlenmiş ve Pazar nöbeti uygulamasına başlamışlardır.

İstanbul'daki eczanelerin mesai saatleri 1950 yılında 08.00-20.00 olarak belirlemiştir. 1953 yılında yürürlüğe giren *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun* ve kanunun 1954 yılından yürürlüğe giren talimatnamesinde ilk kez, nöbetçi olmayan eczanelerin camlarına nöbetçi eczanelerin isimlerini gösteren levhaların asılması ve nöbetçi olan eczanelerin kapılara zil koyulması şartı getirilmiştir. 1953 yılında yürürlüğe giren kanunun nöbet maddesine, 1927 yılında yürürlüğe giren kanunundan farklı olarak sadece bu iki şart getirilmiştir.

1956 yılında *Türk Eczacıları Birliği* ve ona bağlı bölge eczacı odalarının kurulmasıyla şehirlerin özelliklerine göre mesai saatleri ve nöbet usulleri belirlenmiştir.

1992 yılında *Eczaneler ve Eczane Hizmetleri Hakkında Yönetmelik* ile ilk kez resmi olarak nöbet tutan eczanelerin dışındaki eczanelerin kapatılma şartı getirilmiştir. Aynı yönetmelikle nöbet listelerinin bölge eczacı odası veya temsilcisi tarafından hazırlanarak, il sağlık müdürlüğü veya yetkililerine onaylatılması resmîyet kazanmıştır. 1995 yılında bu yönetmelikte bazı değişiklikler yapılarak nöbet usullerine uymayan eczacıların oda yönetim kurulunca, oda haysiyet divanına sevk edilmesi şartı getirilmiştir.

2004 yılında *Eczaneler ve Eczane Hizmetleri Hakkında Yönetmelik*'te yapılan değişikliklerle ilk kez nöbetten muaf olan eczane tanımı yapılmış ve uluslararası havaalanlarındaki eczanelerin 24 saat boyunca açık kalabilmesi belirlenmiştir. 2007 yılında aynı yönetmelikte yapılan değişiklikle eczanelere "E" logo koyulması zorunluluğu getirilmiştir. Bu logo, eczanenin, nöbetçi olduğu zamanlarda sürekli yanarak halk tarafında kolay farkedilmesini sağlamak adına zorunlu kılınmıştır. Bu uygulamanın benzeri ilk kez 1922 yılında yürürlüğe konulmayan *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname*'deki nöbetçi eczanelerde sarı renkli fener yakılması olarak yer almakla birlikte 1927 yılından yürürlüğe giren *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun*'da nöbetçi eczanelerin kapılarında kırmızı hilal resimli fener yakması olarak belirlenmiştir. Resmi olmamakla birlikte 1910 yılında Trabzon'da bireysel olarak Eczacı Ömer Dursun Bey'in böyle bir uygulama yaptığı tespit edilmiştir.

Covid-19 pandemisi sürecinde eczacı odaları yerel dinamikleri ve ihtiyaçları gözeterek yeni mesai saatlerini ve nöbet usullerini belirlemiştir. Çok hızlı şekilde organize olarak yapılan bu uygulamalarda halk sağlığı öncelenmiş, virüs seyrine ve devletin koyduğu tasarruflara göre hareket edilmiştir.

Bugün otuz bini aşkın eczacının bulunduğu ülkemizdeki tüm eczacılar büyük bir feragatle, 1845 yılından beri yirmi dört saat kesintisiz sağlık hizmeti verebilmek için çalışmaktadır.

Ek I: 25. Bölge Mersin Eczacı Odası Nöbet Hizmetleri Protokolü

Nöbet Protokolü, erişim 8 Aralık 2019,

<https://www.mersineczaciodasi.org.tr/Sayfa/mersin-merkez-eczanelerin-yeni-nobet-sistemi-hakkinda-9661>

1. Amaç

İş bu protokol; Mersin ilinde TEB 25. Bölge MEO Yönetim Kurulu tarafından belirlenen nöbet bölgelerinde; nöbet hizmeti veren eczaneleri, nöbet listelerinin oluşturulması, ilân ve uygulamasına ilişkin kuralları belirlemek, yukarıda belirtilen konulara ilişkin çalışma yapacak nöbet komisyonunun görev ve yetkilerini belirlemek.

2. Kapsam

TEB 25. Bölge MEO bölge sınırları içinde yer alan bütün eczaneleri kapsamaktadır.

3. Dayanak

3.1. 6643 sayılı Türk Eczacıları Birliği Kanunu Madde 20: ‘İdare Heyetinin Diğer Vazifeleri’

3.1.1. “n” bendi:

Bölgelerindeki yerleşim yerlerinin özelliklerine göre eczaneler için tatil olacak günleri ve saatleri tespit etmek ve ihtiyacı karşılayacak miktarda nöbetçi kalacak eczane veya eczanelere ait nöbet listelerini hazırlamak ve mahallin en büyük sağlık amirinin onayına sunmak,

3.1.2. “o” bendi:

Nöbet görevlerini yerine getirmeyenler ile nöbetçi olmadıkları halde eczanelerini kapatmayan eczacıların fiillerini zapta bağlayarak oda haysiyet divanına sevk etmek ve mahallin en büyük sağlık amirine bildirmek,

3.2. 12 Nisan 2014 tarih 28970 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Eczacılar ve Eczane Hizmetleri Hakkındaki Yönetmeliğin 34. ve 35. maddesi

3.2.1. Nöbetçi Eczane

MADDE 34 - Alışveriş merkezlerindeki de dâhil olmak üzere eczaneler bağlı olduğu bölgedeki eczane çalışma gün ve açılış kapanış saatlerine uymak zorundadır. Birden fazla eczane bulunan yerlerde, belirlenen çalışma saatleri dışında ve resmî tatil günlerinde yalnız nöbetçi eczaneler açık kalır. Nöbetçi eczane dışındaki eczaneler nöbet saatlerinde faaliyet gösteremezler.

3.2.2. Nöbetçi Eczanelerin Çalışma Düzeni

MADDE 35 - (1) Eczacı odası veya temsilcisi tarafından eczanelerin buldukları yerlerin özellikleri ve mevcut eczane kapasitesi göz önüne alınarak eczane çalışma saatleri, nöbet tutulup tutulamayacağı, nöbet tutulacak ise nöbet tutulacak günler ve çalışma saatleri ile kaç adet eczanenin nöbetçi kalacağı belirlenir ve bir nöbet listesi hazırlanır. Bu listeler, hizmette aksaklık yaratmayacak şekilde zamanında ilçe ve il sağlık müdürlüğüne gönderilir. İlçe ve il sağlık müdürlüğünün kabul ve onayı ile uygulamaya konulur.

(2) Geceleri kapalı olan alışveriş merkezlerindeki eczaneler nöbetten muaf tutulur. Uluslararası uçuşa açık olan havaalanları içinde yer alan eczaneler, eczane çalışma gün ve saatleri dışında da 24 saat açık olabilirler. Bu durumda biri eczanenin sahibi olmak kaydıyla her 8 saat için bir eczacı bulundurulması zorunludur.

(3) Nöbetçi eczane listeleri, il sağlık müdürlüğü tarafından bölge eczacı odalarına, Türk Eczacıları Birliğine, il emniyet müdürlüklerine, garnizon komutanlıklarına, danışma servislerine, yataklı tedavi kurumlarına, mahalli veya ulusal gazetelere ve ilgili olabilecek diğer kurumlara gönderilir. Ayrıca nöbetçi eczanelerin isim ve adreslerini gösteren listeler il sağlık müdürlüğünün internet sitesinde ilân edilir.

(4) Nöbetçi eczaneler tarafından, haksız rekabete yol açacak şekilde ilân yapılamaz.

(5) Gece nöbet tutacak eczanelerin gece boyunca kapılarının açık olması zorunlu değildir. Ancak eczane sahip ve mesul müdürünün veya ikinci eczacının, başvuru hâlinde gereken hizmeti yerine getirmesi zorunludur.

4. Tanımlar ve Kısaltmalar

4.1 Nöbet Hizmeti: Birden fazla eczanesi olan yerlerde, bayram ve diğer resmi tatil günlerinde ve belirlenen çalışma saatleri dışında verilen hizmeti,

4.2. Nöbet Komisyonu: Nöbet bölgelerine göre yönetim kurulu tarafından seçilen üyeler ile yönetim kurulundan en az bir kişinin bulunduğu komisyonu,

4.3. E-Bilgi Ekranı: Mersin ili sınırları içinde, nöbet ilanı için kullanılan tek bir merkez tarafından kontrol edilen ekranı,

4.4. MEO: TEB 25. Bölge Mersin Eczacı Odası'nı,

4.5. Nöbetçi Eczane: Nöbet hizmetinin verildiği eczaneyi,

4.6. Eczacı: Mersin ili içinde faaliyet gösteren serbest eczacıyı ifade eder.

5. Taraflar

1- TEB 25. Bölge Mersin Eczacı Odası

2- Eczanesi sahip ve/veya mesul müdürü (Eczane diye anılacak)

6. Faaliyetlerin Yürütülmesi ve Uygulama Esasları

6.1. Nöbet Komisyonunun Görevleri

- Nöbetlerin MEO Nöbet Hizmetleri Protokolü Uygulanacak Esaslar Bölümündeki hazırlama yöntemine uygun olarak hazırlamak ve/veya elektronik ortamda hazırlanan nöbetlerin MEO Nöbet Hizmetleri Protokolü Uygulanacak Esaslar Bölümündeki hazırlama yöntemine uygunluğunu denetlemek,
- Nöbet bölgelerinin düzenlenmesi ve/veya yeni nöbet bölgelerinin oluşturulması konusunda MEO Yönetim Kuruluna önerilerde bulunmak,
- Nöbet muafiyetinden yararlanmak isteyen eczacıların dilekçelerini inceleyerek başvuruları uygun bulunan eczacıları MEO Yönetim Kurulu'na bildirmek,
- Mazeret bildiren eczacıların dilekçelerini incelemek; nöbet değişikliği uygun görülen eczanenin yerine nöbet tutacak eczaneyi belirlemek ve MEO Yönetim Kurulu'na bildirmek,
- Nöbetçi eczaneler hakkında yapılan şikâyetleri inceleyip MEO Yönetim Kurulu'na yapılan şikâyet hakkında rapor hazırlamak,
- Eczanelerin, MEO Nöbet Hizmetleri Protokolü Nöbet İlanı bölümünde yer alan sorumlulukları yerine getirip getirmediğini yılda en az iki kere denetlemek ve denetim sonuçlarını yönetim kuruluna sunmak,
- Nöbetçi eczanelerin eczacılıkla ilgili kanun, yönetmelik, MEO Nöbet Hizmetleri Protokolü hükümlerine ve deontolojik kurallara uygun olarak çalışıp çalışmadıklarını denetlemek.

6.2. Uygulanacak Esaslar

6.2.1. Hazırlama Yöntemi

- Nöbet bölgesi dâhilindeki tüm eczaneler muafiyet bölümünde yer alan istisnalar dışında nöbet sıralamasına girmek zorundadır.
- Nöbet listesini hazırlarken;

- Nöbet komisyonunun belirleyeceği süre zarfı içinde olmasına,
- Bir önceki listede sırası gelen eczaneden başlanarak, belirlenen tarih sonuna kadar hafta içi nöbetçilerinin taslak listeye yerleştirilmesi,
- Cumartesi, Pazar, Bayram günlerinin ayrı listelerde hazırlanması ve taslak listeye yerleştirilmesi,
- Taslak liste üzerinden aynı eczaneye yakın tarihlerde nöbet verilmemesi,
- Taslak liste üzerinde eş (karı-koca) olan eczanelere aynı gün ve ardışık günlerde nöbet verilmemesi,
- Nöbet komisyonuna iletilen mazeret dilekçelerinin uygunluğunun değerlendirilmesi,
- Birbirlerine komşu fakat farklı nöbet bölgelerinde yer alan eczanelerin aynı günde nöbetçi olmaması,
- Aynı gün nöbetçi olan eczanelerin isim benzerlikleri,
- Hasta mağduriyeti yaşanmaması için nöbetçi eczanelerin konumları,
- Farklı bölgeye nakil olan eczanenin yeni bölgesinde tutacağı nöbetler, önceki bölgesinde tuttuğu nöbetler de göz önüne alınarak değerlendirilir.
- Yeni açılış yapan eczaneler nöbet listesinde şu şekilde değerlendirilir:
 - Hafta içi nöbeti; oluşacak ilk turun liste sonuna eklenir.
 - Cumartesi nöbeti; oluşacak ilk turda en uygun cumartesi nöbeti verilir.
 - Oluşacak ilk turda Pazar ve bayram nöbeti verilmez.
- Dini ve resmi bayramlar, bayram nöbeti olarak değerlendirilir. Ancak Pazar gününe gelen resmi bayramlar “Pazar nöbeti” olarak değerlendirilir.
- Merkeze bağlı olmayan ilçelerin nöbet listeleri bölge kriterlerine göre MEO yönetim kurulunca atanan bölge temsilcileri tarafından hazırlanır.

6.2.1.1 Mazeret hallerinde;

- Yeni nöbet listesinde mazereti nedeniyle belirli tarihlerde nöbet tutamayacak eczaneler, MEO resmi internet sayfasında belirtilen tarihe kadar dilekçeleri ile başvurmaları halinde, talepleri nöbet komisyonu tarafından değerlendirilir.

- Nöbet listesi açıklandıktan sonra oluşmuş acil haller nedeniyle nöbet tutamayacak eczacılar, nöbet tutamama gerekçelerini en az 2 iş günü öncesinde yazılı olarak bildirmek ile yükümlüdür. Bu durum nöbet komisyonu tarafından değerlendirilir ve ilgili eczanenin nöbeti, ekstra nöbet sırası gelen eczaneye devredilir.
- Nöbet listesi açıklandıktan sonra mazereti nedeniyle aynı bölgedeki başka bir eczane ile nöbet değişikliği yapmak isteyen eczacılar, eş kategorideki (hafta içi, cumartesi, pazar, bayram vs.) nöbetlerini karşılıklı dilekçe ile en az 5 iş günü öncesinde nöbet komisyonuna veya yönetim kuruluna bildirmesi gerekmektedir. Bu talepler nöbet komisyonu veya yönetim kurulu tarafından değerlendirilir.

6.2.2. Nöbet Muafiyeti

Muafiyette öncelik sırası;

1. Bölgesi sebebiyle nöbet sürecinde güvenlik sorunu yaşayan eczaneler,
2. Ekonomik sebepler nedeniyle ilaç tedarik ve/veya sözleşme sıkıntısı olan eczaneler,
3. Eczacısı 65 yaş üstü ve/veya eczacısının kronik rahatsızlığı sağlık kurulu raporuyla belgelenmiş olan eczaneler,
4. Nöbet bölgesi içerisinde hasta ulaşımının sorunlu olduğu eczaneler,
5. Özel durumu (doğum, eczanede tek çalışmak vb.) bulunan eczaneler,

Nöbet bölgesi dâhilinde nöbetçi eczane sayısı, nöbet komisyonu tarafından bölge kriterlerine göre belirlenecek sayının altına düşmeyecek şekilde, yukarıdaki öncelik sırasına göre değerlendirme yapılır. Nöbet komisyonu tarafından mazereti kabul edilen eczane, ilgili nöbet listesi süresince tüm nöbetlerden muaf sayılacaktır.

Muafiyet almak isteyen eczaneler, MEO resmi web sayfasında duyurulacak tarihe kadar nöbet komisyonuna başvuruda bulunacaklardır.

Muafiyetini sona erdirmek isteyen eczaneler, MEO resmi web sayfasında duyurulacak tarihe kadar nöbet komisyonuna başvuruda bulunacaklardır. Bu eczaneler daha önce herhangi bir nöbet listesinde yer almış ise, önceki hakları; daha önce nöbet listesinde yer almamış ise, yeni açılış yapan eczane kriterleri göz önüne alınarak yeni hazırlanacak nöbet listesine dâhil edileceklerdir.

6.2.3. Nöbet İlanı

- Nöbet komisyonu tarafından hazırlanan, MEO Yönetim Kurulu ve İl Sağlık Müdürlüğü tarafından onaylanan nöbet listesi, MEO resmi internet sitesinden yayınlanarak üyelere duyurulur.

- Mersin ilinin merkez ilçelerinde bulunan eczaneler, merkeze bağlı tüm nöbetçi eczaneleri; diğer ilçeler ise kendi ilçelerindeki nöbetçi eczaneleri duyurmakla yükümlüdür.
- Acil mazeret durumlarındaki değişiklikler resmi internet sayfasından duyurulacak olup tüm eczaneler güncel nöbet listesini takip etmekle yükümlüdürler.
- Eczane E-bilgi - Nöbet İlan Panosu'nun çalışmadığı durumlarda; teknik servise haber vermek, oluşan arızanın mesai saati içinde giderilememesi durumunda ise nöbetçi eczaneleri ışıklı ilân panosu yardımıyla ilân etmek zorundadır. Işıklı ilân panosunda nöbetçi eczanelerin sıralaması eczanenin bulunduğu konum dikkate alınarak en yakın nöbetçi eczaneden en uzak nöbetçi eczaneye şeklinde yapılmalıdır.
- Eczanelerin nöbet tutmamaları, nöbet ilânı konusundaki yükümlülüklerini ortadan kaldırmaz.
- Mesai saatleri haricinde, zorunlu olarak eczanesini açmak durumunda olan eczaneler (boya, tadilat, stok sayımı v.s) en az 2 gün öncesinden; ilçelerde bölge temsilciliğine, merkezde nöbet komisyonuna veya yönetim kuruluna yazılı olarak bildirmek ile yükümlüdürler.

6.3. Cezai Şartlar

- Nöbetçi olmadığı halde nöbet saatleri dâhilinde açık olan ve satış yapan eczaneler ile bu protokol hususlarından herhangi birine uymayan eczaneler tespit edildiğinde yönetim kurulunca disiplin soruşturması açılır.
- Mazeretleri nedeniyle muafiyet kapsamına alınan eczanelerin nöbet ihlalinde bulunmaları ya da protokol esaslarına uymamaları halinde –açılacak disiplin soruşturması haricinde- muafiyeti sona ermiş sayılır ve bir sonraki periyodik nöbet çizelgesinde nöbet hizmetine dâhil edilir.
- Nöbetçi eczaneler tarafından; Hastane, Doğumevi, Aile Sağlığı Merkezleri gibi Sağlık Kurumlarına veya diğer eczanelerin vitrin camlarına kendilerinin nöbetçi olduğunu belirtir yazı, levha, afiş, yanıp sönen ikaz lambaları vb. konulmayacaktır. Bu uygulamalar nöbet ihlali olarak kabul edilir ve yönetim kurulunca disiplin soruşturması açılır.
- E-Bilgi Nöbet Sisteminin çalışmasının kontrolü ve sistem için gerekli alt yapının devamlılığı, ilgili protokol hükümlerince eczanenin sorumluluğunda olduğundan bu sebeple doğacak nöbet ilân aksaklıkları -teknik nedenler haricinde- nöbet ihlali sayılır ve yönetim kurulunca disiplin soruşturması açılır.

- Mesai saatleri haricinde, zorunlu olarak eczanesini açmak durumunda olan eczaneler (boya, tadilat, stok sayımı v.s) en az 2 gün öncesinden; ilçelerde bölge temsilciliğine, merkezde nöbet komisyonuna veya yönetim kuruluna yazılı olarak bildirmek ile yükümlüdürler. Aksi takdirde eczanenin açık oluşu nöbet ihlali sayılır ve yönetim kurulunca disiplin soruşturması açılır.

Nöbet protokolünün cezai şartlar bölümünde yer alan hususlar;

- Bölge Temsilcileri,
- Nöbet Komisyonu üyeleri
- Denetçi eczacılar
- Yönetim Kurulu üyeleri tarafından takip edilir, herhangi bir olumsuzluk tespit edilmesi durumunda tutanakla kayıt altına alınır.

7. Yürütme ve Çeşitli Hükümler

- MEO Yönetim Kurulu gerekli gördüğü takdirde, ek protokol yapabilir.
- Gereksinim duyulduğu hallerde, uygulamada bir eksikliğin fark edildiği durumlarda veya değişen ve gelişen koşullara uyum sağlanması amacıyla; MEO Yönetim Kurulu bu protokolün tümünü yenilemeye, yeni bir madde eklemeye, herhangi bir maddeyi çıkarmaya ve değişiklik yapmaya yetkilidir.

8. Yürürlük

Bu protokol, 08/03/2017 tarihinde yürürlüğe girecektir.

EK II: Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Dönemlerinde Eczacılık ve Eczaneler İle İlgili Düzenleme, Kanun ve Talimatnamelerin Kronolojisi

Tarih	Olaylar
1805	Tersane Hastanesi'nin açılması
1806	Tersane Tıbbiyesinin açılması
1827	Tıphane-i Âmire'nin açılması
1839	Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin açılması
1841	Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin Galatasaray'daki muayenehanesinin açılması
1845	İstanbul'da Nöbet Mahalleri-Nöbet Eczahaneleri uygulamasının başlaması
1852	Nizâmname-i Eczacıyan Der Memalik-i Osmaniye'nin yürürlüğe girmesi
1861	Beledi İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamame'nin yürürlüğe girmesi
1898	İstanbul'daki eczaneler için geceleri nöbetçi uygulamasına yönelik İrade'nin çıkması
1910	Osmanlı Eczacılar İttihad Cemiyeti'nin Samsun'da kurulması
1910	Samsun'da Osmanlı Eczacılar İttihad Cemiyeti tarafından ilk defa Pazar nöbeti uygulamasının başlaması
1910	Trabzon Osmanlı Eczacılar Cemiyeti'ni kurulması
1911	Trabzon'da gece nöbeti uygulamasının başlaması
1916	Alelumum Eczahaneler Talimatnamesi'nin yürürlüğe girmesi
1922	Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname'nin yayınlanması [Kadük]
1922	TBMM tarafından Belediye İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamame'sine madde ilavesi
1924	Hafta Tatili Kanun'un yürürlüğe girmesi
1925	Sihhi ve İçtimaî Muavenet Vekâleti tarafından eczanelerde hasta muayenesinin yasaklanması
1927	Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesi
1927	Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun'un talimatnamesinin yürürlüğe girmesi
1934	Türkiye'nin İstanbul dâhil birçok şehrinde gece nöbeti sisteminin uygulanmaya başlaması
1934	Pratik Farmakoloğlar Birliği'nin girişimleriyle eczanelerin kapanış saatinin 21.00 olarak belirlenmesi
1935	Hafta tatili gününün cumadan pazara alınması
1938	Adana'da Pazar nöbeti uygulamasının başlaması
1939	İstanbul'da Pazar nöbeti uygulamasının başlaması
1950	İstanbul'daki eczanelerin mesai saatlerinin 08.00-20.00 olarak belirlenmesi
1953	Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesi
1954	Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun'un talimatnamesinin yürürlüğe girmesi
1956	Türk Eczacıları Birliği'nin kurulması
1956	13.12.1953 tarih ve 6197 sayılı Eczacılar ve Eczaneler Kanunu'nun 39 uncu maddesine tevfikân eczanelerde izhar edilen reçeteler için tatbik edilecek tarifeye dair Talimatnamenin yürürlüğe girmesi
1992	Eczaneler ve Eczane Hizmetleri Hakkında Yönetmeliğin yürürlüğe girmesi
1995	TEB Kanunu'nda değişiklik yapılarak nöbet hizmetlerine uymayan eczacıların, oda yönetim kurulunca denetim yetkisinin verilmesi
2004	Eczaneler ve Eczane Hizmetleri Hakkında Yönetmeliği'nde değişiklik yapılarak nöbetten muaf eczane tanımının getirilmesi
2007	“E” Logo zorunluluğunun getirilmesi
2014	Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Yönetmeliğin yürürlüğe girmesi
2017	Hafta Tatili Kanunu'nun kaldırılması

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara
Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı 30.18.1.1/5.21.16 27 Temmuz 1922.

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul
İrâde Hususi (İ. HUS) 66.110.001, Hicri 30 Ra. 316 [18 Ağustos 1989].
Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO) 1180.88461 Hicri 3 Ra. 316 [21 Ağustos 1898].

Eyüp Talha Kocacık Koleksiyonu, Sakarya
1959 yılı Fatih-Aksaray Nöbetçi Eczaneler Cetveli
1961 yılı Beyoğlu Nöbetçi Eczaneler Cetveli

Milli Kütüphane, Ankara
Etfal Eczanesi Nöbet Afışı
Şişli Çocuk Eczanesi Nöbet Afışı

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

- “7. Bölge Bursa Eczacı Odası Kongre Zaptı.” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 2 (1958): 51-63.
- “Ahali-i kirama kolaylık.” *Hekim* 1 Teşrin-i sâni (1)327 (14 Kasım 1911).
- “Anket.” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 12, 6 (1990): 206-211.
- “Anket.” *Antalya Eczacı Odası Bülteni* 7, 4 (1933): 20.
- “Bölge Nöbet Kartları Yeniden Düzenlendi.” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 10, 1 (1988): 46.
- “Bölge Odalarından Haberler.” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 1 (1958): 77.
- “Eczacılar.” *Aydınlık* sayı 10, 1 Teşrin-i Sani 1922 [1 Kasım 1922]: 267-270.
- “Eczanelerin Cuma Ruhsatıyes Resminden İstisnaları Hakkında.” *Farmakoloğ* 3, 1-2 (1933): 617.
- “Eczanelerin Pazar Tatili.” *Farmakoloğ* 20, 6 (1950): 228.
- “Ertik Haberleri.” *Farmakoloğ* 5, 8-10 (1935): 1101.
- “Gece Nöbetleri İyi Bir Şekilde Tatbik Ediliyor Mu?” *Türk Eczacı Âlemi* 1, 10 (1927): 174.
- “Haber-Duyuru.” *İzmir Eczacı Odası Bülteni* (Mart 1983): 41.

- “Havadis-i Tıbbiye,” *Hekim* 15 Teşrin-i evvel (1)326 (28 Ekim 1910): 184.
- “İstanbul Eczacılar Cemiyeti Riyasetine: 6 Eylül 1927 Tarihli İstidanz Cevabıdır.” *Türk Eczacı Âlemi* 2, 7 (1928): 102+I.
- “Mesleğimizin Türkiye’deki Tarihçesi.” *Farmakoloğ* 3, 7 (1933): 700-703.
- “Meslek Haberleri.” *Farmakoloğ* 5, 5-7 (1935): 1053.
- “Meslek Haberleri.” *Farmakoloğ* 8, 7-9 (1938): 93-94.
- “Meslek Haberleri.” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 2 (1958): 47-50.
- “Meslek Haberleri-1936 Yılı Genel Kongresi.” *Farmakoloğ* 6, 1-3 (1936): 14.
- “Murakıp Raporu.” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 1 (1958): 46.
- “Mühim Bir Tamim.” *Pratik Farmakoloğ* 1, 7 (195 4): 24.
- “Nöbet Cetvelleri.” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 3, 2 (1981): 56.
- “Nöbet Hizmetleri Protokolü Yürürlüğe Girdi.” *Samsun Eczacı Odası Bülteni* 6, 21 (1988): 53-54.
- “Nöbet Protokolü.” *Kocaeli Eczacı Odası Bülteni* 3 (Eylül 1996): 13.
- “Nöbetçi Eczane Böyle Mi Olur?” *Doğu*, 20 İkinci kanûn 1938, 4.
- “Nöbetler ve Can Güvenliği.” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 10, 2 (1988): 56-59.
- “Oda Haberleri.” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 5, 2 (1983): 55-60.
- “Oda Haberleri.” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 9, 1 (1987): 58.
- “Oda Haberleri.” *İzmir Eczacı Odası Bülteni* 8, 1 (1986): 31.
- “Odadan Haberler.” *Malabadi* 2, 3 (1998): 6.
- “Onur Kurulu Kararları.” *Bursa Eczacı Odası Bülteni* 24 (Haziran 1999): 23.
- “Resmi Bildiriler.” *Farmakoloğ* 12, 1-4 (1942): 42.
- “Resmi Yazılar.” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 3, 1 (1960): 46-53.
- “Resmi Yazılar.” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 2, 4 (1959): 31.
- Ankara Eczacı Odası. *Eczane Çalışma Saatleri Hakkında İnceleme*. Ankara: Dijital Basımevi, 2013.
- Arsan, Hüsnü. “Eczanenin Özel Talimatnamesi.” *Farmakoloğ* 17, 4-6 (1947): 99-103.
- Arslantürk, Süleyman. *Nöbetçi Eczane*. İstanbul: Pastel Matbaası, 1999.
- Baylav, Naşit. *Eczacılık Tarihi*. İstanbul: Yörük Matbaası, 1968.
- Baytop, Turhan. *Eczacılık Deontolojisi*. İstanbul: Fatih Ofset, 1992.
- Baytop, Turhan. *Türk Eczacılık Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 3358 Eczacılık Fakültesi No. 47, 1985.
- Beledi İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamname*. İstanbul: Castro Matbaası, 1863.
- Bir Kurumun Öyküsü: Türk Eczacıları Birliği 1956-2006*. Yayına Hazırlayan Afife Mat. Ankara: Türk Eczacıları Birliği Yayınları, 2007.
- Çapa, Mesut ve Rahmi Çiçek. *Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon’da Yaşam*. Trabzon: Serander Yayınları, 2004.
- Çerçi, Nurettin. “Güncel Bir Konu.” *Adana Eczacı Odası Bülteni* 1, 1 (1986): 5-7.
- Deniz, Önder. “Cumhuriyet Döneminde Tatil Kavramı ve 1935 Tarihli Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Kanunu.” *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* 10, 23 (Güz 2011): 57-72.

- Derman, Hasan. *Tarifemiz ve Yakın Tarihçesi*. İstanbul: Eczacı Kütüphanesi Neşriyatı 38 (EKN), Hüsnütabiat Matbaası, 1956.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, Sözlük Dizisi: 1, 2010.
- Dölen, Emre. *Türkiye Üniversite Tarihi: Cumhuriyet Döneminden Osmanlı Darülfünunu 1922-1933*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında 24 Kanun-u Sâni 927 tarihli ve 924 Numaralı Kanun*. Ankara: Yeni Matbaa, 1927.
- Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun ve 20. Maddesine Teyfikân Hazırlanan Talimatname*. İstanbul: Kalite Matbaası, 1954.
- Eczacılık Mevzuatı*. Yayına Hazırlayan Erdal Kart, Zuhâl Çolak, Gökhan Pekcan ve Hüseyin Öğüşlü. Ankara: Türk Eczacıları Birliği Yayınları, 2017.
- Etker, Şeref. "Afganistan'da Türk Eczacıları: Ord. Prof. Selahattin Tandal." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12, 1 (2010): 67-74.
- Farmakoloğ. "Hafta Tatili." *Farmakoloğ* 5, 1 (1935): 19-21.
- Farmakoloğ. "Pazar Tatili." *Farmakoloğ* 8, 7-9 (1938): 90.
- Farmakoloğ. "Pazar Tatili." *Farmakoloğ*, 8, 10-12 (1938): 128.
- Farmakon. "Kongremiz." *Farmakoloğ* 17, 4-6 (1947): 117-164.
- Farmakon. "Yıllık Kongremiz." *Farmakoloğ* 18, 1-2 (1948): 25-59.
- Feyzioğlu, Bahadır. "SARS-CoV-2 Kökeni." *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research* 4, 30 (2020): 1-9.
- Fidan, Üzeyir, Meltem Türker ve Özge Durak Albayrak. *Eczanelerde Ekonomik ve Finansal Durum Araştırması 2019*. Ankara: Türk Eczacıları Birliği Yayınları, 2019.
- Hekim 1 Eylül (1)326 (14 Eylül 1910)*: 156+II.
- Hekim 1 Kanûn-ı sâni (1)325 (14 Ocak 1910)*: I+8+I.
- Hekim 15 Kanûn-ı evvel (1)326 (28 Aralık 1910)*
- Hekim 15 Teşrin-i sâni (1)326 (28 Kasım 1910)*: 200+I.
- Hekim 31 Kanûn-ı sâni (1)325 (13 Şubat 1910)*: 24+II.
- İdare Heyeti. "İdare Heyeti Raporu." *Farmakoloğ* 20, 3 (1950): 87-94.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin ve Feza Günergun. "Osmanlı Türkiye'sinde 'Alaturka Saat'ten 'Alafranga Saat'e Geçiş.'" *X. Ulusal Astronomi Kongresi (2-6 Eylül 1996) Bildirileri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü ve Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, 1996): 434-441.
- Kocacık, Eyüp Talha. "Kocaeli Sancağı'nın Adapazarı ve Diğer Kazalarındaki Eczacıları 1874-1954." *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı-III (25-27 Mart 2016; Kocaeli)*. Editör Haluk Selvi, M. Bilal Çelik, İbrahim Şirin, Ali Yeşildal içinde 2557-2589. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları No. 38, 2017.
- Kocacık, Eyüp Talha. "Türk Eczacıları Birliği'nden Önce Mesleki Örgütlenmenin Kısa Tarihi." *TEB Haberler* 7 (2020): 7-13.

- Kocacık, Eyüp Talha ve Emre Dölen. “Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye’si’nde Eczacı Kalfalarının Örgütlenme Girişimleri (1912-1949).” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 20, 2 (2019): 85-86.
- Kocacık, Eyüp Talha. *Farmakoloğ Dergisinin Özetli Bibliyografyası ve İncelemesi*. İstanbul: Eczacılık Tarihi Araştırma Derneği, 2016.
- Kocaer, Remzi. *Türkiye Eczacılar Almanacağı 1949*. İstanbul: Hüsni Tabiat Basımevi, 1949.
- Kocaer, Remzi. *Türkiye Eczacılar Almanacağı 1966*. İstanbul: Kulen Matbaası, 1966.
- Muzaffer, “Eczacı Birliği,” *Resimli Eczacı* 13, 27 (Nisan 1339/1923): 7.
- Onger, Faruk. “Geçmişten Geleceğe.” *Pharmacia* 34, 2 (1978): 10-11.
- Sandalcı, Mert. *Belgelerle Türk Eczacılığı I-2*. İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 2002.
- Sandalcı, Mert. *Belgelerle Türk Eczacılığı II*. İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 1998.
- Sandalcı, Mert. *Belgelerle Türk Eczacılığı IV*. İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 2000.
- Sandalcı, Mert. *Belgelerle Türk Eczacılığı V*. İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 2006.
- Sandalcı, Mert. *Belgelerle Türk Eczacılığı III*. İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 1999.
- Sarisakal, Baki. *Samsun Sağlık Tarihi*. Samsun: Barış Gazetesi Yayınları 10, 2005.
- Sihhi-İçtimai ve İşkâna Ait Kanun, Nizamname, Talimatname ve Kararnameler*. Ankara: Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, 1942.
- Şehsuvaroğlu, Bedii N. *Eczacılık Tarihi Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1582, 1970.
- Tandal, Selahattin. “Bugünkü Eczacılık.” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 1 (1958): 5-8.
- Türkçe Sözlük*, 10. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005.
- Türkiye Eczacı Kalfaları Derneği İdare Heyeti, “Açık Teşekkür.” *Pratik Farmakoloğ* 1, 7 (1954): 24.
- Türkiye Eczane Sahipleri Cemiyeti Yönetim Kurulu, “Planlama ve Serbest Eczaneler.” *Pharmacia* 6 (Kasım 1966): 27-39.
- Unat, Ekrem Kadri. “Dr. Mahmut Sabit Akalın 1888-1960.” İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 22, 1-2; 1960: 310-314.
- Usta, Veysel. “Tanzimat’tan Cumhuriyete Trabzon’da Sağlık.” *Anadolu’nun İlk Tıp Gazetelerinden: Hekim*. Yayına hazırlayan Mustafa Çulfaz içinde XXXIV. Trabzon: Serander Trabzon Tabip Odası Yayınları, 2007.
- Ülman, Yeşim Işıl. *Galatasaray Tıbbiyesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Yaşayanlar, İsmail. “Sinop, Samsun ve Trabzon’da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1876-1914).” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2015.
- Yıldırım, Nuran. “İstanbul Eczanelerinde Hasta Muayenesi ve Tıbbi Tahlil Laboratuvarları.” *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları* 2-3 (1996-1997): 71-97.
- Yıldırım, Nuran. “İstanbul’da Nöbet Mahalleri Nöbet Eczaneleri (1845-1895).” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 6, 2 (2005): 151-182.
- Yıldırım, Nuran. “Osmanlı Devleti’nin Son Eczacılık Yönetmeliği: Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname 1922.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 4, 2 (2003): 83-108.
- Yüksel, Ahmet. “Osmanlı Devlet Dairelerinde Mesai Kavramı ve Uygulaması (18.-20 Yüzyıllar).” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 16, 1 (2004): 19-49.

Gazete yazıları / Articles from newspapers

- “Beyoğlu Eczaneleri Aralarında Anlaştılar.” *Akşam*, 28 Kanûn-ı sâni 1934, 5.
- “Bir Müracaat: Eczanelerin de Saat 9’da Kapanması İsteniyor.” *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1934, 5.
- “Eczaneler de 9’da Kapanıyor.” *Cumhuriyet*, 12 Teşrin-i Sani [Kasım] 1934, 2.
- “Eczanelerin Nöbet Cetveli.” *Ulus*, 17 Mayıs 1940, 6; 1 Birinci kanun [Aralık] 1941, 7; 1 Mart 1941, 5.
- “Nöbetçi Eczane.” *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1948, 3.
- “Nöbetçi Eczaneler.” *Ulus*, 24 Mayıs 1936, 6.
- “Nöbetçi Eczanelerden Daha İyi Faydalanılmalı.” *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1958, 1.
- “Vazifeli Olduğu Gece Kapalı Bulunan Nöbetçi Eczane.” *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1946, 4.
- “Eczacılar Cuma Günü Münavebe ile Eczanelerini Açmak İstiyorlar.” *Cumhuriyet*, 15 Mart 1931, 2.
- “İstanbul Eczacılar Cemiyeti Riyasetine: 6 Eylül 1927 Tarihli İstidanz Cevabıdır.” *Türk Eczacı Âlemi* 2, 7 (1928): 102+1.
- “Nöbetçi Eczaneden Beklenen Bu Mu?.” *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1930, 2.
- “Cuma Ruhsatiyesi.” *Cumhuriyet*, 5 Mart 1931, 2.
- Yeniyol*, 5 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 3; *Yeniyol*, 25 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 3.
- İzmir Postası*, 23 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 4; 25 Kanûn-ı evvel [Aralık] 1934, 4.
- Hakimiyeti Milliye*, 2 Temmuz 1934, 2; 3 Temmuz 1934, 2; 4 Temmuz 1934, 2; 5 Temmuz 1934, 2; 6 Temmuz 1934, 2; 7 Temmuz 1934, 2; 8 Temmuz 1934, 2; 9 Temmuz 1934, 2; 10 Temmuz 1934, 2; 11 Temmuz 1934, 2; 12 Temmuz 1934, 2; 13 Temmuz 1934, 2; 14 Temmuz 1934, 2; 15 Temmuz 1934, 2; 16 Temmuz 1934, 2.
- Savaş*, 10 Temmuz 1934, 2; 11 Temmuz 1934, 2; 12 Temmuz 1934, 2; 13 Temmuz 1934, 3.
- “Nöbetçi Eczane.” *Yeni Mersin*, 2 Ağustos 1934, 3; 3 Ağustos 1934, 3; 17 Şubat 1935, 4.
- “İstanbul Belediyesi İlanları.” *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1934, 7.
- “Eczaneler de Erken Kapanacak.” *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1934, 2.
- “Eczaneler.” *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1934, 2.
- “Beyoğlu’nda Nöbetçi Eczaneler.” *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1934, 2.
- “Nöbetçi Eczaneler,” *Kurun*, 11 Birinci kanûn [Aralık] 1935, 7.
- “Nöbetçi Eczaneler.” *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1935, 4.
- “Cağaloğlu Eczanesi’nde Bir Hırsızlık.” *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1935, 4.
- “Eczacı Kalfalarının Hafta Tatili.” *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1935, 2.
- “Nöbetçi Eczaneler.” *Ulus*, 4 Son kanun [Ocak] 1936, 5.
- Ulus*, 13 İlk kanun [Aralık] 1936, 8; *Ulus*, 16 İlk kanun [Aralık] 1936, 5.
- “Bu Akşam Nöbetçi Eczaneler.” *Akşam*, 29 Eylül 1937, 8.
- Doğu*, 4 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 5 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 6 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 7 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 8 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 9 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 10 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 11 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 12 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 13 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 14 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 15 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 16 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 17 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 18 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 19 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 20 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 21 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 22 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2.

“Nöbetçi Eczaneler.” *Anadolu*, 13 Mart 1938, 4.

“Eczaneler Pazar Nöbetine Başladı.” *Cumhuriyet*, 20 Mart 1939, 2.

“Nöbetçi Eczaneler.” *Ulus*, 1 Birinci Kanun [Aralık] 1939, 6; 29 Birinci Kanun [Aralık] 1939, 5.

“Bu Ne Biçim Nöbet.” *Adapazarı Akşam Haberleri*, 10 Aralık 1951, 1.

“Nöbetçi Eczane.” *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1955, 4.

“Ezacıların Gece Nöbeti Çıkmazı.” *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1987, 11.

Kurangil, Sedat. “Tavzih.” *Adapazarı Akşam Haberleri*, 18 Aralık 1951, 1.

T. C. Resmi Gazete, sayı 25665, 9 Aralık 2004; sayı 26454, 6 Mart 2007; sayı 28970, 12 Nisan 2014; sayı 30111, 1 Temmuz 2017; sayı 3017, 1 Haziran 1935; sayı 3330, 15 Haziran 1936; sayı 40, 21 Kanun-u Sani 1340 [21 Ocak 1924]; sayı 8823, 14 Nisan 1930; sayı 9223, 2 Şubat 1956; sayı 9255, 10 Mart 1956; sayı 21374, 13 Ekim 1992.

“Nöbetçi Eczane Bulmak Zor.” *Cumhuriyet*, 12 Şubat 2008, 9.

“Nöbetçi Eczane.” *Yeni Sakarya*, 20 Kasım 2018, 4.

Elektronik Kaynaklar / Electronic Sources

2019-2020 Yılı 1. Dönem Gece Nöbetleri, Sakarya Eczacı Odası. Erişim 8 Aralık 2019. <http://seo.org.tr/nobetlist/gece.htm>

Eczane Açılış Kapanış Saatleri Değişmiştir. Erişim 10 Haziran 2020. https://www.istanbuleczaciiodasi.org.tr/?page=haberler&news_ID=4787

Eczane Açılış Kapanış Saatleri Hakkında. Erişim 10 Haziran 2020. https://www.istanbuleczaciiodasi.org.tr/?page=haberler&news_ID=4820

Eczane Çalışma Saatleri Hakkında. Erişim 10 Haziran 2020. <http://www.seo.org.tr/haberdetay-ECZANE-CALISMA-SAATLERI-HAKKINDA-29-05>

Eczane Çalışma Saatleri Hakkında. Erişim 10 Haziran 2020. <http://www.seo.org.tr/haberdetay-ECZANE-CALISMA-SAATLERI-HAKKINDA-01-04>

Eczanem Nerede'nin Lansmanı Gerçekleştirildi. Erişim 24 Kasım 2019. <https://www.teb.org.tr/news/8549/Eczanem-Nerede%EF%BF%BD%EF%BF%BDnin-Lansman%C4%B1-Ger%C3%A7ekle%C5%9Fitirildi>

Gençosmanoğlu, Hakan. “Nöbet Meselesi ve Sabit Eczaneler.” Erişim, 5 Ocak 2019. <http://eczacininsesi.com/?yon=gundem&id=502>

Nöbet Protokolü. Erişim 8 Aralık 2019. <https://www.mersineczaciiodasi.org.tr/Sayfa/mersin-merkez-eczanelerin-yeni-nobet-sistemi-hakkinda-9661>

Nöbetçi Eczane Uygulamaları Konusunda TİTCK Yetkilileri ile Yapılan Toplantı Hakkında. Erişim 5 Ocak 2019. <https://www.teb.org.tr/news/7723/n%C3%B6bet%C3%A7i-eczane-uygulamalar%C4%B1-konusunda-t%C4%B0tck-yetkilileri-ile-yap%C4%B1lan-toplant%C4%B1-hakk%C4%B1nda>

Nöbetçi Eczane. Erişim 8 Aralık 2019. <https://www.aydineczaciiodasi.org.tr/>

Nöbetçi Eczaneler. Erişim 8 Aralık 2019. http://www.eskisehireo.org.tr/sayfa/26463/nobetci_eczaneler

Nöbetçi Eczaneler. Erişim 8 Aralık 2019. <https://www.erzurumeo.org.tr/>